

ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΣΤΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΙΣΧΥΟΣ ΤΟΥ

Χαράλαμπος Τσιλιώτης

Αν. Καθηγητής Συνταγματικού και Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το 2025 υπήρξε το έτος που το ισχύον Σύνταγμα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας που τέθηκε σε ισχύ την 11 Ιουνίου 1975 γιόρτασε τα 50χρονά του¹. Εντός του έτους αυτού έγιναν πολλές αφιερωματικές σε αυτή την επέτειο εκδηλώσεις. Μία από αυτές, που αποτέλεσε πραγματική γιορτή για τη Δημοκρατία, το Σύνταγμα και τον συνταγματισμό ήταν του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου με θέμα «Πενήντα χρόνια από τη θέσπιση του Συντάγματος. Εφαρμογή – Παραβιάσεις – Αναθεώρηση». Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και το παρόν άρθρο το οποίο διερευνά όχι την ομαλή αλλά την ανώμαλη εφαρμογή του Συντάγματος μέσα από τις έννοιες της παραβίασης και της καταστρατήγησής του. Αφού διευκρινιστούν οι έννοιες αυτές θα εκτεθεί τι δεν συνιστά παραβίαση του Συντάγματος, αν και ενίοτε υποστηρίζεται το αντίθετο, και εν συνεχεία θα παρατεθούν περιπτωσιολογικά διατάξεις που κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη υπέστησαν, και μάλιστα ορισμένες συστηματικά, παραβίαση ή καταστρατήγηση ή περιπτώσεις που βρίσκονται σε μία «γκρίζα ζώνη» ανάμεσα σε αυτές τις έννοιες.

* Το παρόν άρθρο στηρίζεται εν πολλοίς σε εισήγηση του συγγραφέα στο Συνέδριο που διοργάνωσε το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου στο Ινστιτούτο Γκαίτε στις 7 και 8 Οκτωβρίου 2025 με θέμα «Πενήντα χρόνια από τη θέσπιση του Συντάγματος. Εφαρμογή – Παραβιάσεις – Αναθεώρηση». Η εισήγηση του συγγραφέα εντασσόταν στην υποενοότητα του Συνεδρίου με θέμα: «1975-2025: Παραβίαση, καταστρατήγηση και ανθεκτικότητα του Συντάγματος».

¹ Το Σύνταγμα του 1975 πρέπει να θεωρηθεί το μακροβιότερο στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, εάν δεχθούμε την ορθότερη άποψη ότι το 1911 είχαμε νέο Σύνταγμα και όχι αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864. Εκτός από το μακροβιότερο υπήρξε και το πιο δημοκρατικό και φιλελεύθερο στη συνταγματική μας ιστορία, η δε εφαρμογή του, παρά τα όποια προβλήματά της, μερικά των οποίων θα αναδειχθούν στο παρόν άρθρο, υπήρξε συγκριτικά η πιο ομαλή.

II. Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Η τήρηση ή εφαρμογή του Συντάγματος εντάσσεται ή τουλάχιστον δεν αφήνει αδιάφορο το θέμα της κανονιστικότητας και δεσμευτικότητας του Συντάγματος του 1975, αν και δεν τίθεται εν αμφιβόλω (αλλοίμονο εάν ήταν διαφορετικά) μετά τις τραυματικές μετεμφυλιακές εμπειρίες, και ιδίως αυτές της επταετούς δικτατορίας, ότι το Σύνταγμα του 1975 είναι και αυστηρό (πρβλ. άρθρο 110 Σ) και κανονιστικό-δεσμευτικό² (πρβλ. άρθρα 1 παρ. 3, 25 παρ. 1, 87 παρ. 2, 93 παρ. 4, 100 παρ. 1 περ. ε', 111 παρ. 1 και 120 παρ. 2 και 4 Σ). Παρ' όλα αυτά δεν ήταν λίγες οι φορές που όργανα του Κράτους, κυρίως η Βουλή και η κυβερνητική πλειοψηφία σε αυτήν, κατηγορήθηκαν για παραβίαση του Συντάγματος, ενώ δεν είναι ήσσονος συνταγματικοπολιτικής σημασίας οι απόπειρες ενίοτε από πλευράς της εκάστοτε Κυβέρνησης και της κυβερνητικής πλειοψηφίας στη Βουλή «εργαλειοποίησης» του Συντάγματος διά της καταστρατήγησής του για την επίτευξη κομματικών σκοπιμοτήτων, που σε τελευταία ανάλυση δεν διαφέρει από την παραβίασή του, όπως θα εξηγηθεί κατωτέρω. Τέτοιες περιπτώσεις ευθείας παραβίασης και καταστρατήγησης του Συντάγματος στα 50 χρόνια εφαρμογής του θα αναδειχθούν κατά την παρούσα μελέτη.

Παρά το ότι ο διάχυτος έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων αποτελεί ένα δικαιοκρατικό κερτημένο της 50ετούς εφαρμογής του Συντάγματος που απέτρεπε παραβιάσεις του Συντάγματος σε νομοθετικό και διοικητικό επίπεδο ή επεσήμανε τέτοιες όταν αυτές ετίθεντο ενώπιον Δικαστηρίων, δεν έλειψαν τη δεκαετία του '80 φωνές και σε ανώτατο επίπεδο αμφισβήτησής του στο όνομα της λαϊκής κυριαρχίας, ενώ και στη συνέχεια παρά την επικράτησή του, δεν έπαψαν να αναδεικνύονται κάποιες, μικρές ή μεγάλες, αδυναμίες του. Το ζήτημα των παραβιάσεων του Συντάγματος αναδείχθηκε όμως εντονότερα στο μέρος εκείνο του Συντάγματος, της σχέσης των οργάνων του Κράτους μεταξύ τους, που λόγω της φύσης των διατάξεών του δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο, ενώ ένα μέρος αυτών των διαφορών τόσο η νομοθετική όσο και η δικαστική εξουσία έχουν εξαιρέσει από τον δικαστικό έλεγχο με τη δικονομική κατασκευή των κυβερνητικών πράξεων (πρβλ. άρθρο 45 παρ. 5 ΠΔ 18/1989) και γενικά πράξεων διαχείρισης της κατεξοχήν πολιτικής εξουσίας ή της θεωρίας των *interna corporis* πράξεων του Κοινοβουλίου ή ακόμα και της δικονομικής προϋπόθεσης του εννόμου συμφέροντος του αιτούντος ως προϋπόθεσης του παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος³.

² Τα κανονιστικά Συντάγματα, όπως το ισχύον ελληνικό του 1975 αντιπαραβάλλονται στα εικονικά Συντάγματα, τα οποία να μεν φέρουν τον τίτλο «Σύνταγμα» και περιέχουν κανόνες που επιτίθονται στην ύλη του Συνταγματικού Δικαίου ως ουσιαστικού Συντάγματος, παρ' όλα αυτά δεν είναι δεσμευτικά για την εξουσία, η εφαρμογή τους επαφίεται στην καλή προαίρεση των αρχόντων ή δεν εφαρμόζονται καθόλου και οι διατάξεις τους αποτελούν το προπέτασμα για την απόκρυψη της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, η οποία βρίσκεται σε αναντιστοιχία με το Σύνταγμα. Τέτοια υπήρξαν μεταξύ άλλων τα Συντάγματα της δικτατορίας του 1968 και 1973 και τα Συντάγματα των χωρών του πρώην Ανατολικού συνασπισμού. Πρβλ. Α. Μάνεση, *Συνταγματικό Δίκαιο I*, 1980, σελ. 177-178· Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3η έκδ., 2022, σελ. 28 επ.

³ Πρβλ. και τις ΣτΕ Ολ 1639/2024 και ΣτΕ Ολ 1641/2024 για την εκλογή μελών δύο Ανεξάρτητων Διοικητικών Αρχών από τη Βουλή.

III. ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Παραβίαση του Συντάγματος είναι η κάθε συμπεριφορά (υλική ενέργεια ή παράλειψη, νομική πράξη ή παράλειψη) κάθε κρατικού οργάνου της νομοθετικής, της εκτελεστικής ακόμα και της δικαστικής εξουσίας⁴ που αντιβαίνει στο κανονιστικό πλαίσιο ενός η περισσοτέρων συνταγματικών κανόνων⁵. Η απόληξη σε παραβίαση του Συντάγματος είναι θέμα ερμηνείας αυτού σύμφωνα με τους συνήθεις τρόπους και αρχές της νομικής ερμηνείας και ιδιαίτερα του Συντάγματος. Αρμόδια όργανα για τη διαπίστωση της παραβίασης του Συντάγματος είναι σύμφωνα με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών καταρχήν τα δικαστήρια, μπορεί όμως και άλλα όργανα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους να επισημαίνουν τις παραβιάσεις του Συντάγματος, π.χ. ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την έκδοση των νόμων (πρβλ. άρθρο 42 παρ. 2 Σ)⁶ ή των διαταγμάτων (πρβλ. άρθρο 43 παρ. 1 και 2 Σ)⁷ έχει την αρμοδιότητα ελέγχου της συνταγματικότητας αυτών και την υποχρέωση να απέχει από την έκδοσή τους όταν διαπιστώνει ότι υπάρχει (τουλάχιστον πρόδηλη) παραβίαση του Συντάγματος.

Καταστρατήγηση του Συντάγματος είναι η κάθε συμπεριφορά κρατικού οργάνου που αν και δεν έρχεται σε αντίθεση με το γράμμα του Συντάγματος είναι αντίθετη στο πνεύμα και τον σκοπό του (ratio constitutionis)⁸. Τα όρια μεταξύ παράβασης και καταστρατήγησης είναι πολλές φορές δυσδιάκριτα, πρακτικά όμως οδηγούν στο ίδιο αποτέλεσμα, στην αντίθεση της επίμαχης συμπεριφοράς προς το Σύνταγμα, δηλαδή σε παραβίασή του⁹. Ως καταστρατήγηση μπορεί να θεωρηθεί η παραβίαση του Συντάγματος με πρόσχημα και κάλυμμα την τήρηση του γράμματός του ή τουλάχιστον

⁴ Περίπτωση παραβίασης του Συντάγματος εκ μέρους της δικαστικής εξουσίας συνιστούν οι αποφάσεις 9-10/2025 του ΑΕΔ για την ακύρωση της εκλογής 3 Βουλευτών του κόμματος Σπαρτιάτες. Πρβλ. τη σκληρή κριτική στις αποφάσεις αυτές Χ. Τσιλιώτη, *Η ultravires οριστική απόφαση του ΑΕΔ για τους Σπαρτιάτες ή αλλιώς πώς ένα Ανώτατο Δικαστήριο υπερβαίνει την δικαιοδοσία του*, Syntagma Watch 11.06.2025, διαθέσιμο στο [link](#). Ιdem, *Οι αποφάσεις του ΑΕΔ για την ακύρωση της εκλογής 3 «Σπαρτιατών» βουλευτών. Άλλη μια δοκιμασία του Συντάγματος από την δικαστική εξουσία*, Syntagma Watch 15.07.2025, διαθέσιμο στο [link](#). Πρβλ. επίσης συναφώς ενδεικτικά Ξ. Κοντιάδη, *Τα σφάλματα της απόφασης για τους Σπαρτιάτες*, Dnews 10.06.2025· Θ. Ξηρό, *Οι «Σπαρτιάτες» στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Ακύρωση ανακήρυξης βουλευτών, πλήρης και ελλείπουσα σύνθεση της Βουλής, επανάληψη της ψηφοφορίας και αναπληρωματική εκλογή*, constitutionalism.gr 20.06.2025, διαθέσιμο στο [link](#)· και την οξεία κριτική του Γ. Σωτηρέλη, *Η υπόθεση των «Σπαρτιατών» στο Εκλογοδικείο (ΑΕΔ 9 και 10/2025). Ερμηνευτικές αυθαιρεσίες και αναπάντητα ερωτηματικά*, constitutionalism.gr 02.11.2025, διαθέσιμο στο [link](#), με πλήθος περαιτέρω παραπομπών στη θεωρία.

⁵ Πρβλ. Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, β' έκδ., 2020, § 2 αρ. περ. 57.

⁶ Εν προκειμένω πρόκειται περί προληπτικού και αφηρημένου ελέγχου συνταγματικότητας που ενεργεί ο ΠτΔ ως όργανο της νομοθετικής εξουσίας κατ' άρθρο 26 παρ. 1 Σ σε συνδυασμό προς το άρθρο 42 Σ κατά τη διαδικασία έκδοσης του νόμου και πριν τη δημοσίευσή του στην ΕτΚ με αρμοδιότητα αναπομπής ψηφισμένου από τη Βουλή νομοσχεδίου, εάν κρίνει ότι το νομοσχέδιο πάσχει από τυπική ή και ουσιαστική αντισυνταγματικότητα. Την αρμοδιότητα αυτή δεν έχει ασκήσει ποτέ μέχρι τώρα ο ΠτΔ.

⁷ Εν προκειμένω ο ΠτΔ προβαίνει σε προληπτικό και αφηρημένο έλεγχο της συνταγματικότητας του σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος ως όργανο και μάλιστα τυπικός επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας κατ' άρθρο 26 παρ. 2 Σ. Ο έλεγχος ασκείται στο σχέδιο που του έχει υποβάλει προς έκδοση και δημοσίευση ο αρμόδιος Υπουργός. Κι εδώ ο ΠτΔ δεν ασκεί κατ' ουσίαν την αρμοδιότητα αυτή, επαφιέμενος κατά κανόνα στις παρατηρήσεις του κατ' άρθρο 95 παρ. 1 περ. δ' Σ Πρακτικού Επεξεργασίας του ΣτΕ. Πρβλ. Χ. Τσιλιώτη, *Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων από την εκτελεστική λειτουργία*, Διδικ 2010, σελ. 828-830.

⁸ Φ. Σπυρόπουλος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 2 αρ. περ. 58-60.

⁹ Πρβλ. *ibidem*.

στον τη μη απόκλιση από αυτό. Οι έννοιες της παραβίασης και καταστρατήγησης του Συντάγματος δεν πρέπει πάντως να συγχέονται με τις έννοιες της αλλοίωσης ή της άτυπης μεταβολής του ή της συνταγματικής πραγματικότητας, οι οποίες είναι έννοιες που συνδέονται με την ερμηνεία του Συντάγματος πέρα από την ιστορία και το γράμμα του αλλά από μόνες τους δεν οδηγούν στην παραβίαση ή την καταστρατήγησή του¹⁰.

Βεβαίως, το πότε υπάρχει παραβίαση ή πότε υπάρχει καταστρατήγηση του Συντάγματος είναι πολλές φορές σχετικό, εξαρτάται εν πολλοίς από τον ερμηνευτή του Συντάγματος και σχεδόν πάντοτε υπάρχουν αμφισβητήσεις στην επιστήμη. Σε ένα κράτος δικαίου, η θεσμική αντιμετώπιση είναι ότι την παραβίαση πρέπει να διαπιστώνουν τα αρμόδια κατά το Σύνταγμα όργανα, τα οποία είναι, όπως προελέχθη, κατά κανόνα τα Δικαστήρια. Σε ένα δικαστικό σύστημα όμως, που είτε το ίδιο το Σύνταγμα είτε ο αυτοπεριορισμός των ίδιων των Δικαστηρίων έχει εξαιρέσει ένα μεγάλο μέρος θεμάτων συνταγματικού ενδιαφέροντος από τον δικαστικό έλεγχο, μοιραία το ζήτημα των παραβιάσεων του Συντάγματος επαφίεται στην επιστήμη.

IV. ΣΕ ΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ «ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ» ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Πολλάκις κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, έγινε επίκληση από ειδικούς και (κυρίως) μη ειδικούς παραβιάσεων του Συντάγματος. Άπειρες φορές οι μη αρεσκόμενοι σε μία ρύθμιση ή απόφαση της νομοθετικής, εκτελεστικής ή ακόμα και της δικαστικής εξουσίας εξεγείροντο, επικαλούντο και επικαλούνται «παραβίαση» του Συντάγματος για να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία τους για την αντίθεσή τους στις συγκεκριμένες αποφάσεις, άσχετα εάν πολλές φορές επικαλούνται μία τέτοια παραβίαση, χωρίς να έχουν διαβάσει το Σύνταγμα ή χωρίς να εντοπίζουν σε συγκεκριμένη διάταξη ή διατάξεις την κατ' αυτούς «παραβίαση». Μάλιστα ορισμένες φορές επικαλούνται και το ακροτελεύτιο άρθρο 120 παρ. 4 Σ για να δικαιολογήσουν «αντίσταση» σε «απόπειρα κατάλυσης» του Συντάγματος εκ μέρους της νομοθετικής, εκτελεστικής ή ακόμα και δικαστικής εξουσίας¹¹.

Παρακάτω θα εκτεθούν περιπτώσεις που δεν συνιστούν παραβίαση του Συντάγματος, αν και στον δημόσιο διάλογο πολλάκις αυτό υποστηρίζεται αδόκιμα.

1. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Συχνό είναι το φαινόμενο να γίνεται λόγος στον δημόσιο διάλογο για παραβίαση του Συντάγματος, όταν επιβάλλονται νομοθετικά ή κατ' εξουσιοδότηση του νομοθέτη περιορισμοί στην άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ιδιαίτερη ένταση υπήρξε κατά την περίοδο των δύο μεγάλων κρίσεων που βίωσε η χώρα μας τις δεκαετίες του 2010 και (αρχές του) 2020, τη δημοσιονομική («μνημονιακή» περίοδος) και την υγειονομική (πανδημία Covid-19), όπου ο νομοθέτης αναγκάστηκε και

¹⁰ Πρβλ. Α. Μάνεση, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 180-181· Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 61 επ.

¹¹ Πρβλ. τέτοιες περιπτώσεις ιδίως κατά την τελευταία δεκαετία σε Χ. Τσιλιώτη, «Το δικαίωμα αντίστασης και το καθήκον τήρησης του Συντάγματος και των νόμων που συμφωνούν με αυτό – Η σχέση των παρ. 2 και 4 του άρθρου 120 Συντάγματος μεταξύ τους, Επίμετρο σε: Φ. Σπυρόπουλος, *Το δικαίωμα αντίστασης κατά το άρθρο 120 παρ. 4 Συντάγματος*, e-book ελεύθερης πρόσβασης, epoliteia.gr 2022, σελ. 185 επ.

στις δύο περιόδους να προβεί σε ιδιαίτερα επαχθείς περιορισμούς, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της πανδημίας, στην άσκηση σειράς θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι περιορισμοί, όμως, καθ' εαυτοί δεν συνιστούν παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατ' επέκταση και του Συντάγματος, στο μέτρο που τα δικαιώματα αυτά προστατεύονται από το Σύνταγμα. Δεν αποτελεί κάθε περιορισμός στην άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος και παραβίασή του. Τα όρια μεταξύ (θεμιτού) περιορισμού ενός θεμελιώδους δικαιώματος και (ανεπίτρεπτης) παραβίασης βρίσκονται στην υπέρβαση των περιορισμών των περιορισμών (Schranken-Schranken) εκ μέρους των οργάνων της εξουσίας, όταν δηλαδή ένας περιορισμός δεν μπορεί να δικαιολογηθεί συνταγματικά με βάση αυτούς τους περιορισμούς των περιορισμών¹² και επιβάλλεται κατ' αντίθεση προς την αρχή της επιφύλαξης του νόμου, ήτοι χωρίς τυπικό νόμο ή καθ' υπέρβαση της νομοθετικής εξουσιοδότησης ή κατ' αντίθεση προς τον νόμο, ή (κυρίως) την αρχή της αναλογικότητας ή όταν προσβάλλει τον πυρήνα του δικαιώματος¹³. Μόνο τότε ο περιορισμός ξεπερνάει τα όρια του θεμιτού περιορισμού και καθίσταται συνταγματική παραβίαση¹⁴. Διαφορετική ερμηνεία θα κατέληγε ad absurdum καθότι χιλιάδες περιορισμοί που επιβάλλονται καθημερινά στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων μας είτε για την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων άλλων είτε προς χάριν του δημοσίου συμφέροντος και την εξισορρόπηση αντιτιθεμένων αγαθών θα συνιστούσαν per se παραβίαση του Συντάγματος.

2. Η ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Δεν συνιστούν επίσης παραβιάσεις του Συντάγματος οι (ελάχιστες σχετικά) περιπτώσεις όπου ο νομοθέτης εκδίδει έναν νόμο και ο δικαστής τον εφαρμόζει, ο οποίος να μεν έρχεται prima facie σε αντίθεση προς το γράμμα ή/και την ιστορία μίας συνταγματικής διάταξης, η οποία, όμως, (συνταγματική διάταξη) είναι αντίθετη στο Ενωσιακό Δίκαιο και πρέπει να παρακαμφθεί από τον νομοθέτη ή/και τον δικαστή¹⁵ κατά την αρχή της υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου έναντι και του

¹² Πρβλ. ειδικά για τα περιοριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας Covid-19 Χ. Τσιλιώτη, *Πανδημία και περιοριστικά μέτρα: Περιορισμοί στα θεμελιώδη δικαιώματα και αρχή της επιφύλαξης του νόμου* (Μέρος Ι), Syntagma Watch 07.04.2020, διαθέσιμο στο [link](#).

¹³ Ήδη αυτοί οι περιορισμοί των περιορισμών κατοχυρώνονται expressis verbis στο άρθρο 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ.

¹⁴ Πρβλ. T. Kingreen/R. Poscher, *Grundrechte Staatsrecht II*, 40. έκδοση (συνέχεια των εκδόσεων του ίδιου εγχειριδίου των B. Pieroth/B. Schlinck), 2024, αρ. περ. 360.

¹⁵ Πρβλ. άρθρο 16 παρ. 5 και 8 εδ. β' Σ, που κατά την ορθότερη άποψη είναι αντίθετο προς το πρωτογενές Ενωσιακό Δίκαιο (άρθρα 49 επ. ΣΛΕΕ, άρθρα 13 και 14 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ, αρχή της αναλογικότητας), η δε εφαρμογή του παραμερίζεται σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου υπέρ του Ενωσιακού Δικαίου, ο δε prima facie αντίθετος προς το γράμμα του Συντάγματος νόμος (πρβλ. άρθρα 130 επ. ν. 5094/2024), είναι σύμφωνος με το Ενωσιακό Δίκαιο, η εφαρμογή του οποίου παραμερίζει την αντιενωσιακή διάταξη του Συντάγματος. Πρβλ. ΣτΕ Ολ 1918-1920/2025, οι οποίες, όμως, αν και αποδέχθηκαν την αρχή της υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου έναντι του Συντάγματος, προέβησαν σε εναρμονισμένη ερμηνεία του Συντάγματος με το Ενωσιακό Δίκαιο. Πρβλ. εκτενώς Χ. Τσιλιώτη, *Γιατί το κρατικό μονοπώλιο παροχής ανώτατης εκπαίδευσης του άρθρου 16 παρ. 5, 6 και 8 εδ. β' Σ είναι αντίθετο στο πρωτογενές Ενωσιακό Δίκαιο*, Syntagma Watch 03.04.2025, διαθέσιμο στο [link](#). Idem, *Η αντίθεση του κρατικού μονοπωλίου του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 εδ. β' Συντ. προς το πρωτογενές Ενωσιακό Δίκαιο και οι συνέπειές της ενόψει του Ν. 5094/2024*, ΘΠΔΔ 2025, σελ. 22 επ. Idem, *Τα Νομικά Πρόσωπα Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης κατά το ν. 5094/2024. Αξιολογήσεις από πλευράς Συνταγματικού, Διοικητικού και Ενωσιακού Δικαίου*, Διδικ 2025, σελ. 21 επ, ιδίως σελ. 24-27.

Συντάγματος¹⁶ ή ο δικαστής εκδίδει μία απόφαση ύστερα από απόφαση του ΔΕΕ κατόπιν προδικαστικής παραπομπής κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ και σύμφωνα με αυτήν δεν θα πρέπει να εφαρμόσει, παρακάμπτοντάς την, ή ακόμα και οίκοθεν εάν κρίνει ότι δεν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, συνταγματική διάταξη που αντίκειται στο Ενωσιακό Δίκαιο με βάση την αρχή της υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου έναντι και του Συντάγματος¹⁷. Τα παραπάνω ισχύουν όταν το Σύνταγμα δεν μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με το Ενωσιακό Δίκαιο¹⁸, όπως στην περίπτωση του άρθρου 4 παρ. 4 Σ, που ερμηνεύθηκε σύμφωνα με το Ενωσιακό Δίκαιο υπό την έννοια ότι το τελευταίο θεωρείται ειδικός νόμος που προβλέπει εξαιρέσεις από τον κανόνα της απαγόρευσης πρόσβασης στις δημόσιες λειτουργίες αλλοδαπών¹⁹.

V. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Παρά την κανονιστικότητα του Συντάγματος του 1975, όπως αυτή εκτέθηκε ανωτέρω, και την ασυνήθιστη για Σύνταγμα κατά τη διάρκεια της συνταγματικής μας ιστορία από την Επανάσταση μέχρι σήμερα μακρομέρευση, το Σύνταγμα του 1975 έμεινε πολλές φορές έκθετο σε παραβιάσεις και ακόμα περισσότερο σε καταστρατηγήσεις ή απόπειρες παραβιάσεων και καταστρατηγήσεων εκ μέρους φορέων της εξουσίας. Θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε κάποιες από αυτές, κατηγοριοποιώντας τις. Παρέπεται ότι η παρουσίαση είναι ενδεικτική και όχι αποκλειστική, δεδομένου ότι οι δικαιολογημένες ή έστω εύλογες μομφές για παραβίαση ή καταστρατήγηση του Συντάγματος είναι πολύ περισσότερες.

1. ΣΕ ΠΟΙΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΥΠΗΡΞΕ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

A. Η ΠΡΟΕΔΡΙΚΗ ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥ 1985

Η προεδρική εκλογή του 1985 αποτέλεσε την πρώτη συνταγματική κρίση της μεταπολίτευσης. Αφορούσε την αμφισβήτηση μίας διαδικασίας υψηλής θεσμικής σημασίας, της εκλογής για την

¹⁶ Για την αρχή της υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου έναντι και του Συντάγματος πρβλ. μεταξύ άλλων Λ. Παπαδοπούλου, *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής»*, 2009, σελ. 111 επ., η δε αρχή αυτή έχει εισαχθεί στην εσωτερική έννομη τάξη δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 2 και 3 Σ και την (επιβεβαιωτική) ερμηνευτική δήλωση κάτω από το άρθρο 28 σε συνδυασμό με τον ν. 945/1979 που κύρωσε τη Συνθήκη Προσχώρησης της χώρας μας στις τότε Κοινότητες όπως και με όλους του μετέπειτα κυρωτικούς των τροποποιήσεων των Συνθηκών νόμους. Πρβλ. εκτενώς Χ. Τσιλιώτη, «Άρθρο 28», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Γ. Τασόπουλος (Επιμ.), *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, ηλεκτρ. έκδ., 2023, σελ. 153-154, αρ. περ. 227 (με περαιτέρω παραπομπές από τον διάλογο της θεωρίας).

¹⁷ Τέτοιες ήταν οι περιπτώσεις των άρθρων 14 παρ. 9 Σ (υπόθεση βασικού μετόχου). Πρβλ. ΔΕΕ (Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως), απόφαση της 16.12.2008, αριθμ. υπόθ. C-213/07 (*Μηχανική κατά ΕΣΡ και Υπουργού Επικρατείας*). ΣτΕ Ολ 3470/2011 σκ. 9· και 103 παρ. 8 εδ. γ' και δ' Σ (υποθέσεις συμβασιούχων εργασίας και έργου στον δημόσιο τομέα με σχέση ΙΔΟΧ)· πρβλ. ΔΕΕ, απόφαση της 23.04.2009, αριθμ. υπόθ. C-378/2007, σκ. 204, 207 (*Αγγελιδάκη κλπ.*)· ΔΕΕ απόφαση της 11.02.2021, αριθμ. υπόθ. C-760/18, σκ. 74 (*ΜΒ*).

¹⁸ Η σύμφωνη με το Ενωσιακό Δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου αποτελεί απόρροια της αρχής της υπεροχής. Πρβλ. ΔΕΕ, απόφαση της 28.07.2016, αριθμ. υπόθ. C-294/16, EU:C:2016:610, σκ. 33 (*JZ./ Prokuratura Rejonowa Łódź – Śródmieście*)· ΔΕΕ, απόφαση της 29.06.2017, αριθμ. υπόθ. C-579/15, σκ. 34 (*Poplawski I*).

¹⁹ Πρβλ. εκτενώς Χ. Τσιλιώτη, «Το πρόβλημα της ελεύθερης πρόσβασης των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ελληνική δημόσια Διοίκηση μεταξύ των “Συμπληγάδων” του ελληνικού Συντάγματος και του Δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης», σε: Κ. Κρεμαλής (Επιμ.), *Η διακίνηση των δημοσίων υπαλλήλων στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2004, σελ. 23 επ.

ανάδειξη Προέδρου της Δημοκρατίας (ΠτΔ), της τρίτης υπό την ισχύ του Σ 1975, τέταρτης της μεταπολίτευσης, εάν συνυπολογίσουμε και την προεδρική εκλογή του Μιχαήλ Στασινόπουλου ως προσωρινού ΠτΔ μέχρι τη θέση σε ισχύ του νέου Συντάγματος. Η συνταγματική κρίση συνοδεύτηκε από την πολιτική κρίση που είχε ξεσπάσει μετά τη μη εκ νέου υποστήριξη της υποψηφιότητας του τότε ΠτΔ Κωνσταντίνου Καραμανλή από τον τότε Πρωθυπουργό Ανδρέα Παπανδρέου και το τότε κυβερνών κόμμα του ΠΑΣΟΚ, παρά τα περί αντιθέτου αναμενόμενα. Η συνταγματική αμφισβήτηση της προεδρικής εκλογής του εκλεκτού υποψηφίου του ΠΑΣΟΚ Χρήστου Σαρτζετάκη, την εκλογή του οποίου στήριξε και το ΚΚΕ, πήρε ιδιαίτερα έντονες διαστάσεις και λόγω της προηγηθείσης πολιτικής κρίσης της υπαναχώρησης του Α. Παπανδρέου ως προς το πρόσωπο του Κ. Καραμανλή.

Η διαδικασία της προεδρικής εκλογής αμφισβητήθηκε κατά τη δεύτερη και κυρίως την τρίτη ψηφοφορία σύμφωνα με το τότε άρθρο 32 Σ. Η αμφισβήτηση αφορούσε αφενός τη συμμετοχή του αναπληρωτή ΠτΔ και ΠτΒ, Ιωάννη Αλευρά στην τρίτη ψηφοφορία, στην οποία οριακά με 180 ψήφους (ακριβώς η πλειοψηφία των 3/5 του όλου αριθμού των Βουλευτών κατά το άρθρο 32 παρ. 3 Σ) εξελέγη ΠτΔ ο Χ. Σαρτζετάκης, αφετέρου στη μυστικότητα της εκλογής του ΠτΔ ως συνταγματικής επιταγής, η οποία κατά την τότε παράγραφο 1 του άρθρου 32 Σ ήταν θετικό δίκαιο.

Σε ό,τι αφορά τη λεγόμενη «ψήφο Αλευρά» υπήρξε, πέραν της πολιτικής, και έντονη νομική-θεωρητική αμφισβήτηση κατά πόσο ήταν επιτρεπτή η συμμετοχή του Αναπληρωτή ΠτΔ στην τρίτη και κρίσιμη ψηφοφορία²⁰. Κατά τη γνώμη μου υφίστατο συνταγματικό κώλυμα συμμετοχής του Αναπληρωτή ΠτΔ όχι μόνο (ή κυρίως) γιατί το αξίωμα του ΠτΔ, άρα και του Αναπληρωτή ΠτΔ κατά μία άποψη είναι κατά το άρθρο 30 παρ. 2 Σ, το οποίο εφαρμόζεται και για τον Αναπληρωτή ΠτΔ κατά το άρθρο 34 παρ. 1 υποπαρ. 2 Σ, ασυμβίβαστο προς οποιοδήποτε άλλο αξίωμα, θέση ή έργο, όσο κυρίως διότι κατά τον τότε ισχύοντα ΚτΒ ο ΠτΒ αναπληρούτο προσωρινά από τον νόμιμο Αναπληρωτή του Α' Αντιπρόεδρο της Βουλής καθ' όσο διάστημα ασκούσε τα καθήκοντα του Αναπληρωτή ΠτΔ, ενώ επιπλέον δεν ασκούσε προσωρινά και τα καθήκοντα του Βουλευτή. Αν και η διάταξη αυτή του ΚτΒ δεν περιείχετο και στο Σύνταγμα, η ρύθμιση που περιελάμβανε ανταποκρίνεται στον συνταγματικό ρόλο του ΠτΒ ως Αναπληρωτή ΠτΔ, όπως αυτός περιγράφεται στο άρθρο 34 παρ. 1 Σ, καθότι ο ΠτΔ και ο Αναπληρωτής του δεν μπορεί να εμπλέκεται πέραν του ρόλου του ως ρυθμιστή του πολιτεύματος κατ' άρθρο 30 παρ. 1 Σ, το οποίο επίσης ισχύει κατά τους ορισμούς του άρθρου 34 παρ. 1 υποπαρ. 2 Σ και για τον Αναπληρωτή ΠτΔ, στα πολιτικά δρώμενα, είτε αφορούν την ΚΟ στην οποία ανήκει, είτε το κόμμα στο οποίο ανήκει είτε και τη Βουλή, της οποίας είναι μέλος²¹.

²⁰ Το θέμα ετέθη με δηλώσεις των Καθηγητών Αρ. Μάνεση, Α. Μανιτάκη και Δ. Τσάτσου την 12 Μαρτίου 1985 στην εφημερίδα Έθνος, που αμφισβήτησαν τη συνταγματικότητα της συμμετοχής του ΠτΒ και Αναπληρωτή ΠτΔ στην ψηφοφορία για την εκλογή του ΠτΔ. Στην άποψη των παραπάνω προσχώρησαν εν συνεχεία και οι Καθηγητές Α. Ράικος και Γ. Δασκαλάκης, ενώ αντίθετη άποψη εξέφρασαν οι Καθηγητές Γ. Κασιμάτης (τότε νομικός σύμβουλος του Πρωθυπουργού) και Κ. Μαυριάς. Βλ. Δίκαιο και Πολιτική 10/1985, σελ. 10 επ. όπου καταχωρείται το χρονικό της συνταγματικοπολιτικής κρίσης της εκλογής ΠτΔ το 1985.

²¹ Το ζήτημα, βέβαια, δεν είναι αναντίλεκτο αλλά στασιάζεται στη θεωρία. Πρβλ. εκτός από τις δηλώσεις Καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου την κρίσιμη εκείνη περίοδο στην υποσημ. 21 και την αναλυτική έκθεση της συνταγματικής προβληματικής εν συνεχεία Α. Μάνεση/Α. Μανιτάκη, *Ο θεσμός της αναπλήρωσης του Προέδρου της Δημοκρατίας κατά το ισχύον Σύνταγμα*, ΝοΒ 1991, σελ. 1 επ.· Α. Μανιτάκη, *Quod nullum est nullum producit effectum*, ΝοΒ 1992, σελ. 8

Σε ό,τι αφορά την παραβίαση της αρχής της μυστικότητας της ψηφοφορίας πρέπει να εκτεθεί ότι τόσο κατά τη δεύτερη όσο και κατά την τρίτη ψηφοφορία πέραν των ψηφοδελτίων που ανέγραφαν το όνομα του υποψηφίου Προέδρου, λευκού χρώματος, υπήρχαν ψηφοδέλτια χωρίς όνομα, γαλάζιου χρώματος, αντί του καθιερωμένου λευκού, ούτως ώστε να είναι ευχερές σε έναν βουλευτή να διαγνώσει εάν ο παρακαθήμενος ή ακόμα και μπροστινός του βουλευτής εισήγαγε στον φάκελο το ψηφοδέλτιο με το όνομα του υποψηφίου ή «λευκό» ψηφοδέλτιο, το οποίο στην πραγματικότητα δεν ήταν λευκό αλλά γαλάζιο, κατά παράβαση του Κανονισμού της Βουλής. Η όλη αυτή μεθόδευση που περιείχε επίσης τη συμμετοχή των Βουλευτών της ΚΟ του κυβερνώντος κόμματος και κάποιων ανεξάρτητων που προέρχονταν από το κόμμα αυτό και αμέσως μετά την εκλογή επανεντάχθηκαν στη διαδικασία ψηφοφορίας σε διατεταγμένες θέσεις δεν αμφισβητήθηκε ότι συνιστά παραβίαση της *de constitutione lata* μυστικότητας της ψηφοφορίας²², ανεξαρτησίας της σκοπιμότητάς της *de constitutione ferenda*, και οδήγησε σε συνδυασμό με την αντισυνταγματική, κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, συμμετοχή στην ψηφοφορία του Αναπληρωτή ΠτΔ («ψήφος Αλευρά»), σε εκλογή του Χ. Σαρτζετάκη κατά παράβαση του Συντάγματος²³.

Β. Η ΜΗ ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΩΝ 3 ΚΕΝΩΘΕΙΣΩΝ ΕΔΡΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 53 ΠΑΡ. 2 Σ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΚΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΛΟΓΗΣ 3 ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΑΕΔ

Ερχόμενοι εγγύτερα στον χρόνο δημοσίευσης του παρόντος άρθρου επιλέξαμε ένα γεγονός που κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη αποτελεί πρόδηλη και άνευ ετέρου παραβίαση του Συντάγματος. Πρόκειται για την περίπτωση της μη διενέργειας αναπληρωματικών εκλογών μετά την κένωση των 3 εδρών που κατείχαν ισάριθμοι Βουλευτές του κόμματος «Σπαρτιάτες» στην

επ.· Ε. Βενιζέλο, *Η αναπλήρωση του Προέδρου της Δημοκρατίας και η δοκιμασία της ερμηνείας του Συντάγματος*, ΝοΒ 1991, σελ. 1313 επ.· *Idem*, *Η δοκιμασία του διαλόγου και η ερμηνεία του Συντάγματος στο παράδειγμα της «ψήφου Αλευρά»*, ΝοΒ 1992, σελ. 969 επ.

²² Περίπτωση παραβίασης της αρχής της μυστικότητας της ψηφοφορίας στη Βουλή υπήρξε πολύ πιο πρόσφατα κατά την ψηφοφορία για τις δύο προτάσεις κομμάτων της Αντιπολίτευσης για σύσταση ειδικής κοινοβουλευτικής επιτροπής διενέργειας προκαταρκτικής εξέτασης κατ' άρθρο 86 παρ. 3 Σ και 153 επ. ΚτΒ κατά των πρώην Υπουργών Μάκη Βορίδη και Λευτέρη Αυγενάκη. Συγκεκριμένα, ο ΚτΒ επιβάλλει όπως η ψηφοφορία για τη σύσταση της εν λόγω Επιτροπής είναι μυστική (άρθρο 155 παρ. 8 ΚτΒ). Η μυστική ψηφοφορία διενεργείται κατά κανόνα με τη φυσική παρουσία των Βουλευτών που ρίχνουν την ψήφο σε σφραγισμένο φάκελο στην κάλπη. Εξαίρεση από αυτό τον κανόνα προβλέπεται στο άρθρο 70Α υποπαρ. 2 εδ. εδ. δ' και ε' ΚτΒ, σε συνδυασμό με την υποπαρ. 1 του ίδιου άρθρου για Βουλευτές που μετέχουν σε αποστολή της Κυβέρνησης ή της Βουλής στο εξωτερικό, τις εγκύους κατά τον τελευταίο μήνα της κύησης και τον πρώτο μήνα μετά τον τοκετό και στην περίπτωση του άρθρου 14 περ. θ' ΚτΒ (περίπτωση πανδημίας). Στην ψηφοφορία 68 Βουλευτές της ΝΔ από τους 75 που ψήφισαν, ψήφισαν με επιστολική ψήφο χωρίς να συντρέχει κάποια από τις ως άνω περιπτώσεις του άρθρου 70Α υποπαρ. 1 ΚτΒ, καθιστώντας εν τοις πράγμασι γνωστό το τι ψήφισαν οι απόντες και συμμετέχοντες με επιστολική ψήφο Βουλευτές. Λόγω του ότι οι προτάσεις θα απορρίπτονταν ούτως ή άλλως εξαιτίας της αποχώρησης των κομμάτων της Αντιπολίτευσης από την ψηφοφορία το θέμα δεν είχε περαιτέρω πολιτικές αλλά και θεσμικές διαστάσεις (ούτως ή άλλως με βάση τη θεωρία των *interna corporis* της Βουλής μία τέτοια διαδικαστική ανωμαλία δεν θα μπορούσε να ελεγχθεί δικαστικά). Παρ' όλα αυτά η παραβίαση της μυστικότητας της διαδικασίας και της εν γένει διαδικασίας της ψηφοφορίας παραμένει.

²³ Για το ότι επρόκειτο για συνταγματικά ελαττωματική εκλογή πρβλ. Α. Μάνεση, *Η νομικοπολιτική σημασία της αναθεώρησης του 1986*, Δίκαιο και Πολιτική 13-14/1989, σελ. 15, υποσημ. 3 (εκεί).

παρούσα Βουλή, των οποίων η εκλογή ακυρώθηκε με δύο αποφάσεις του ΑΕΔ²⁴, χωρίς να αντικατασταθούν από τους επιλαχόντες και χωρίς να διαταχθούν από το ΑΕΔ επαναληπτικές εκλογές για την πλήρωσή τους, ενώ, το πλέον αντισυνταγματικά κραυγαλέο, δεν διενεργήθηκαν αναπληρωματικές εκλογές.

Με τις αποφάσεις αυτές έγιναν δεκτές οι ενστάσεις που υποβλήθηκαν κατά της εκλογής «Σπαρτιατών» Βουλευτών σε δύο εκλογικές περιφέρειες, Β' Πειραιώς και Β' Θεσσαλονίκης, οι οποίες συμπαρέσυραν και την εκλογή του Αρχηγού του κόμματος στη Β3 εκλογική περιφέρεια Βόρειου Τομέα Αθηνών Βασίλη Στίγκα. Το Δικαστήριο με μία πρωτοφανή και περίπλοκη αιτιολογία ακύρωσε την εκλογή των «Σπαρτιατών» Βουλευτών λόγω «εξαπάτησης ψηφοφόρων» η οποία κατά το Δικαστήριο επήλθε από τη συμμετοχή του κόμματός τους στις εκλογές της 25 Ιουνίου 2023 με Αρχηγό τον Β. Στίγκα ενώ, πάντα κατά το Δικαστήριο, πραγματικός Αρχηγός ήταν ο Ηλίας Κασιδιάρης, καταδικασθείς πρωτόδικα σε κάθειρξη για το αδίκημα του άρθρου 187 ΠΚ (εγκληματική οργάνωση), θεωρώντας ότι οι ψηφοφόροι ψήφισαν το κόμμα αυτό επειδή πίστεψαν ότι ο πραγματικός αρχηγός ήταν ο Στίγκας και όχι ο Κασιδιάρης. Συνεπεία τούτου θεωρήθηκε ότι το κόμμα «Σπαρτιάτες» συμμετείχε στις εκλογές κατά παράβαση του άρθρου 32 παρ. 1 του Εκλογικού Νόμου (ΕΝ), άρα η εκλογική παράβαση που διαπιστώθηκε στην υποψηφιότητα και την ανακήρυξη της εκλογής των τριών Βουλευτών αφορά και τους αναπληρωματικούς τους, οι οποίοι έχουν το ίδιο εκλογικό κώλυμα, ούτως ώστε οι 3 κενωθείσες έδρες να μην μπορούν να πληρωθούν από τους αναπληρωματικούς. Μάλιστα στις εκλογικές περιφέρειες Β' Πειραιώς και Β3 Βόρειου Τομέα δεν υπήρχαν καν αναπληρωματικοί. Ανεξάρτητα από την κριτική που μπορεί να ασκηθεί στην απόφαση συμπερασματικά οι 3 έδρες των «Σπαρτιατών» βουλευτών παραμένουν κενές, ούτως ώστε η Βουλή να λειτουργεί με 297 Βουλευτές. Το γεγονός αυτό συνιστά παραβίαση του Συντάγματος. Συγκεκριμένα:

Από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 53 παρ. 2 Σ και 104 παρ. 1 και 2 ΕΝ σε συνδυασμό με τα κρίσιμα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης συνάγεται εξ αντιδιαστολής ότι εφόσον η κένωση των τριών εδρών δεν συνέβη κατά το τελευταίο έτος της κοινοβουλευτικής περιόδου και ο εκλογικός νόμος προβλέπει τη διεξαγωγή αναπληρωματικής εκλογής για την πλήρωση κενωθείσων εδρών η συνέχιση της κένωσης εδρών του Κοινοβουλίου είναι ανεπίτρεπτη και θα πρέπει υποχρεωτικά αυτές να πληρωθούν με αναπληρωματικές εκλογές²⁵, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά από τον ΕΝ²⁶. Η μη διενέργεια αναπληρωματικών εκλογών εν προκειμένω συνιστά

²⁴ Βλ. ΑΕΔ 9-10/2025. Πρβλ. και ανωτέρω υπό ΙΙΙ.

²⁵ Πρβλ. τις αναφορές στην υποσημ. 28 καθώς και πριν τη δημοσίευση των αποφάσεων του ΑΕΔ Θ. Ξηρό, *Η πλήρωση κενούμενης έδρας κατά την διάρκεια της βουλευτικής περιόδου. Η αναπληρωματική εκλογή, το Σύνταγμα και ο εκλογικός νόμος*, ΘΠΔΔ 2014, σελ. 9 επ., 12· ο ίδιος, «Άρθρο 53», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Γ. Τασόπουλος, *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, ό.π., σελ. 28, αρ. περ. 42.

²⁶ Πρέπει να επισημανθεί ότι οι αναπληρωματικές εκλογές δεν πρέπει να συγχέονται με τις επαναληπτικές εκλογές, που προβλέπουν τα άρθρα 32 παρ. 2 και 37 ΚΑΕΔ. Αμφότερες αποτελούν μερικές εκλογές σε αντιδιαστολή προς τις γενικές εκλογές του άρθρου 53 παρ. 1 εδ. β' Σ. Βλ. Κ. Παπανικολάου, *Υποχρεωτικές οι επαναληπτικές εκλογές μετά την απόφαση του ΑΕΔ*, σε: Syntagma Watch 19.6.2025, διαθέσιμο στο [link](#). Οι μεν αναπληρωματικές εκλογές προβλέπονται από το Σύνταγμα και τον ΕΝ, οι δε επαναληπτικές από τον ΚΑΕΔ. Οι μερικές εκλογές αποτελούν εξαίρεση από τον κανόνα της ολικής ανανέωσης της Βουλής. Βλ. Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 7, αρ. περ. 17-18· Θ. Ξηρό, «Άρθρο 53», ό.π., σελ. 29, αρ. περ. 42.

παραβίαση του Συντάγματος και της εκλογικής νομοθεσίας και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από το ούτως ή άλλως αμφίβολης βασιμότητας επιχείρημα περί παράνομης συμμετοχής του κόμματος στις εκλογές ή ακόμα χειρότερα από τη φερόμενη «εξαπάτηση των ψηφοφόρων»²⁷.

2. ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ – Η ΤΕΧΝΗΤΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 32 ΠΑΡ. 4 Σ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ

Πριν την αναθεώρηση του 2019 το άρθρο 32 παρ. 4 Σ προέβλεπε ότι σε περίπτωση που δεν επιτυχάνετο η εκλογή μετά από τις τρεις πρώτες ψηφοφορίες που απαιτούσαν την εκλογή με τα 2/3 (οι δύο πρώτες) και τα 3/5 (η τρίτη) του όλου αριθμού των Βουλευτών, ακολουθούσε υποχρεωτική διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών.

Η διάταξη του άρθρου 32 παρ. 4 Σ υπό την προηγούμενη μορφή της είχε ως ratio δύο τινά:

α) τον (θεμιτό) εξαναγκασμό της Βουλής, προς αποφυγήν πρόωρων εκλογών, στην ανάδειξη ΠτΔ με ένα minimum συναίνεσης με την αυξημένη πλειοψηφία τουλάχιστον των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των Βουλευτών λόγω του αυξημένου θεσμικού και υπερκομματικού ρόλου που έχει ο ΠτΔ ως ρυθμιστής του Πολιτεύματος κατ' άρθρο 30 παρ. 1 Σ αλλά και λόγω των αυξημένων αρμοδιοτήτων που είχε στην αρχική μορφή του Σ 75, οι οποίες όμως καταργήθηκαν με τη συνταγματική αναθεώρηση του 1986, και

β) την παρεμβολή του εκλογικού σώματος ως οργάνου του κράτους το οποίο έμμεσα θα έπαιρνε θέση στην κατά κανόνα έμμεση εκλογή του ΠτΔ, με την προϋπόθεση ότι τα κόμματα θα έθεταν υπόψη του τους προτεινόμενους από αυτά υποψηφίους. Υπό αυτή την έννοια η διάταξη δεν είναι καταρχήν «ανορθολογική» όπως υπερβολικά και μάλλον αδίκως επικρίθηκε²⁸.

Δυστυχώς, όμως, τίποτε από τα παραπάνω δεν συνέβη και η «εργαλειοποίησή» της κατά καιρούς από τις πολιτικές δυνάμεις για τους ανωτέρω λόγους, η πολιτική κουλτούρα της ακατάσχετης εκλογολογίας από τις πολιτικές δυνάμεις, τον Τύπο και την κοινή γνώμη και η συνακόλουθη συντελεσθείσα συνταγματική πρακτική να καταστεί η πρόωρη διάλυση της Βουλής ο κανόνας και η κανονική λήξη της θητείας της η εξαίρεση, οδήγησαν στην ανορθολογική χρήση και κατάχρηση της με αποκορύφωμα το κρίσιμο για την ιστορία του τόπου διάστημα Δεκεμβρίου 2014 και Ιανου-

²⁷ Πρβλ. συναφώς Ξ. Κοντιάδη, *Τα σφάλματα της απόφασης για τους Σπαρτιάτες*, ό.π.· Χ. Κουρουνδή, *Πολλαπλώς προβληματική η απόφαση του ΑΕΔ για τους «Σπαρτιάτες»*, AlterThess.gr 10.06.2025· Χ. Τσιλιώτη, *Η ultravires οριστική απόφαση του ΑΕΔ για τους Σπαρτιάτες*, ό.π.· Idem, *Οι αποφάσεις του ΑΕΔ για την ακύρωση της εκλογής 3 «Σπαρτιατών» βουλευτών*, ό.π.· Γ. Κατρούγκαλο, *Φραγμός στην Ακροδεξιά, αλλά με σεβασμό στο Σύνταγμα*, Dnews 12.06.2025· Α. Καραμπατζό, *Η δημοκρατική αρχή σε δοκιμασία*, Τα Νέα 14-15.06.2025, σελ. 28· Ν. Αλιβιζάτο, *Αστερίσκοι σε μια σπουδαία απόφαση*, Καθημερινή 15.06.2025, διαθέσιμο στο link· Γ. Δελλή, *Δημοκρατική άμυνα και θεσμική δυσπιστία*, Καθημερινή 15-6-2025, σελ. 17, διαθέσιμο στο link· Σ. Βλαχόπουλο, *Κοινοβούλιο με κενές έδρες: Η προδιαγεγραμμένη κατάληξη μιας αδιέξοδης πορείας*, Syntagma Watch 16.06.2025· Χ. Ανθόπουλο, *Υποχρεωτικές οι αναπληρωματικές εκλογές*, Τα Νέα, 17.06.2025· Idem, *Η απόφαση του ΑΕΔ: λάμπεις και σκιές*, Τα Νέα 03.09.2025· Κ. Παπανικολάου, *Υποχρεωτικές οι επαναληπτικές εκλογές*, ό.π.· Θ. Ξηρό, *Οι «Σπαρτιάτες» στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο*, ό.π.· Γ. Σωτηρέλη, *Η υπόθεση των «Σπαρτιατών» στο Εκλογοδικείο*, ό.π. Είναι χαρακτηριστικό ότι από τους ανωτέρω συγγραφείς τη μη διεξαγωγή αναπληρωματικών εκλογών επικρίνουν και οι Ν. Αλιβιζάτος και Γ. Δελλής, οι οποίοι σε αντίθεση με τους υπολοίπους στέκονται γενικά θετικά διακείμενοι στις αποφάσεις του ΑΕΔ.

²⁸ Πρβλ., ωστόσο, Ξ. Κοντιάδη, *Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα*, 2015.

αρίου 2015, όπου το κόμμα της τότε Αξιωματικής Αντιπολίτευσης ΣΥΡΙΖΑ είχε αρνηθεί να συναινέσει στην εκλογή ΠτΔ, ακόμα και υποψηφίου που θα προερχόταν από αυτό, διότι επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει την προεδρική εκλογή για να επιτύχει πρόωρες εκλογές, οι οποίες πράγματι διεξήχθησαν μετά την αποτυχία της Βουλής να εκλέξει και μετά την τρίτη ψηφοφορία ΠτΔ (μοναδικός υποψήφιος ήταν ο Σταύρος Δήμας που είχε προταθεί από τα τότε συγκυβερνώντα κόμματα ΝΔ και ΠΑΣΟΚ). Είχε προηγηθεί η εξίσου, τηρουμένων των αναλογιών, καταχρηστική συμπεριφορά του κόμματος της ΝΔ υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, στις αρχές του 1990, που αν και πρώτο κόμμα δεν ήθελε να προτείνει υποψήφιο ΠτΔ (τα άλλα δύο κόμματα του Κοινοβουλίου τότε, ΠΑΣΟΚ και Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου που στήριζαν μαζί με τη ΝΔ την Οικουμενική Κυβέρνηση Ξενοφώντα Ζολώτα, είχαν προτείνει ως υποψήφιους ΠτΔ τους Ιωάννη Αλευρά το πρώτο και Κωνσταντίνο Δεσποτόπουλο το δεύτερο). Αποτέλεσμα της στάσης της ΝΔ τότε, που χωρίς τη σύμπραξή της δεν μπορούσε να εκλεγεί ΠτΔ και επιθυμούσε τις πρόωρες εκλογές, οι οποίες θα την έφερναν αυτοδύναμη στην εξουσία, όπως και έγινε έστω και οριακά, ήταν η αναγκαστική διάλυση της Βουλής μετά και την τρίτη ψηφοφορία. Ως δεύτερο χρονικά παράδειγμα «εργαλειοποίησης» της προεδρικής εκλογής διά καταστρατήγησης του Συντάγματος αναφέρεται η προεδρική εκλογή του 2010, όπου ήδη από το καλοκαίρι του 2009 ο τότε Αρχηγός της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και του ΠΑΣΟΚ Γιώργος Παπανδρέου είχε προαναγγείλει ότι δεν θα υπερψήφιζε την εκ νέου υποψηφιότητα του Κάρολου Παπούλια, παρ' ότι δεν διαφωνούσε με αυτήν, αλλά επιδίωκε τις πρόωρες εκλογές, που θα το έφερναν στην εξουσία, όπως και έγινε, και μετά τις εκλογές θα υπερψήφιζε την υποψηφιότητα Παπούλια, τον οποίο θα καταψήφιζε πριν τις εκλογές! Αποτέλεσμα ήταν ο τότε Πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής να ζητήσει τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών για τον Οκτώβριο του 2009 πριν την προεδρική εκλογή, που έφεραν το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και τον Γ. Παπανδρέου στην πρωθυπουργία, ο οποίος και στήριξε τελικά την υποψηφιότητα και επανεκλογή του Κάρολου Παπούλια για δεύτερη θητεία στην Προεδρία της Δημοκρατίας λίγους μήνες αργότερα.

Οι παραπάνω συμπεριφορές και των τριών κομμάτων εξουσίας όσον αφορά την προεδρική εκλογή, τα οποία όταν ήταν στην Αντιπολίτευση κατηγορούσαν το εκάστοτε κυβερνών για να κάνουν τα ίδια, τηρουμένων πάντοτε των αναλογιών, όταν γίνονταν κυβέρνηση, δεν παραβιάζουν μεν το γράμμα του άρθρου 32 παρ. 4 Σ. Το Σύνταγμα δεν αναφέρει ρητά ότι τα κόμματα οφείλουν να προτείνουν υποψήφιο ούτε ότι είναι υποχρεωμένα να συμφωνήσουν σε πρόσωπο που θα εκλεγεί ΠτΔ τουλάχιστον με την τρίτη ψηφοφορία. Αντιστρατεύεται όμως η ως άνω συμπεριφορά τους το πνεύμα και τον σκοπό του Συντάγματος, με το να επιδιώκουν τη μη εκλογή ΠτΔ και τη διάλυση της Βουλής, ενώ το πνεύμα του Συντάγματος προσπαθεί να το αποφύγει και να το αποτρέψει, το προβλέπει δε, μόνο στην περίπτωση που τα κόμματα δεν συμφωνούν στο πρόσωπο κανενός υποψηφίου. Το να λες όμως ότι δεν ψηφίζω τον νυν ΠτΔ στην πρώτη φάση της προεδρικής εκλογής αλλά θα τον ψηφίσω στη δεύτερη φάση μετά τις εκλογές όταν θα είμαι στην Κυβέρνηση ή δεν ψηφίζω κανέναν υποψήφιο, ακόμα κι αν προέρχεται από το κόμμα μου γιατί θέλω να επιτύχω τη διάλυση της Βουλής για να γίνω πρώτο κόμμα ή να σχηματίσω αυτοδύναμη Κυβέρνηση, σημαίνει ότι χρησιμοποιείς το Σύνταγμα ως εργαλείο κατ' αντίθεση προς τον σκοπό του για την εξυπηρέτηση των στενών κομματικών συμφερόντων. Υπό αυτή την έννοια η σαφής καταστρατήγηση του

Συντάγματος συνιστά συνταγματική ανωμαλία που δεν διαφέρει πολύ από την παραβίαση του Συντάγματος²⁹.

3. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΤΑΣΤΡΑΤΗΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Πέραν των περιπτώσεων που συνιστούν παραβίαση, στο μέτρο που καθ' ερμηνεία αυτή γίνεται δεκτή, και καταστρατήγηση του Συντάγματος, υπάρχει πλήθος περιπτώσεων που βρίσκονται σε μία ενδιάμεση (γκρίζα) ζώνη μεταξύ παραβίασης και καταστρατήγησης.

Α. Η ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 41 ΠΑΡ. 2 Σ (ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΜΑ)³⁰

Σύμφωνα με το άρθρο 41 παρ. 2 εδ. α' Σ «ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει την Βουλή με πρόταση της Κυβέρνησης που έχει λάβει ψήφο εμπιστοσύνης για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας». Τόσο από το γράμμα της διάταξης αυτής όσο και από την ιστορία και τον σκοπό της αυτού του τύπου η διάλυση της Βουλής, η λεγόμενη κυβερνητική διάλυση, είναι αιτιώδης, δεν εναπόκειται δηλαδή στην απόλυτη κρίση και διακριτική ευχέρεια του αποφασίζοντος οργάνου, μετά την αναθεώρηση του 1986, ουσιαστικά στην Κυβέρνηση αλλά θα πρέπει να επέρχεται για ανανέωση της λαϊκής εντολής και να εξαρτάται από την ύπαρξη εξαιρετικής σημασίας εθνικού θέματος, ούτως ώστε η αντιμετώπιση του οποίου να καθιστά απαραίτητη τη διάλυση της Βουλής.

Παρά την πρόταση της τότε Αντιπολίτευσης κατά τις συζητήσεις στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή³¹ να καταστεί η διάλυση της Βουλής κατά την παρ. 2 του άρθρου 41 αναιτιώδης, η τότε κυβερνητική

²⁹ Για την εν λόγω προβληματική πρβλ. μεταξύ άλλων Γ. Κασιμάτη, *Η σύνδεση της διεξαγωγής βουλευτικών εκλογών με την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας*, ΔτΑ 2009, σελ. 1057 επ.· Ξ. Κοντιάδη, *Η εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας μεταξύ συνταγματικής μηχανικής και συνταγματικής δεοντολογίας*, ΔτΑ 2009, σελ. 1087 επ.· Δ. Τσάτσο, *Μην κάνετε το Σύνταγμα περίγελω*, ΔτΑ 2009, σελ. 1053 επ.· καθώς και τις συμβολές σε: Ι. Καμτσίδου/Α. Μανιτάκης/Γ. Γεραπετρίτης/Γ. Κατρούγκαλος/Σ. Βλαχόπουλος/Χ. Ανθόπουλος/Κ. Χρυσόγονος, *Η διαδικασία εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας και οι ερμηνευτικές της αμφιλογίες*, 2010 (passim).

³⁰ Πρβλ. εκτενώς Χ. Τσιλιώτη, «Άρθρο 41», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Γ. Τασόπουλος, *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, ό.π., αρ. περ. 93 επ., σελ. 34 επ., αρ. περ. 97 επ, σελ. 37 επ.

³¹ Κατά τη συζήτηση ενώπιον της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής είχε προταθεί η από 25.01.1975 τροπολογία που είχαν καταθέσει οι Αρχηγοί των κομμάτων της τότε Αντιπολίτευσης, Γ. Μαύρος (ΕΚΝΔ), Α. Παπανδρέου (ΠΑΣΟΚ), Η. Ηλιού (Ενωμένη Αριστερά) με το ακόλουθο περιεχόμενο: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει την Βουλήν προτάσσει της κυβερνήσεως η οποία έχει λάβει ψήφον εμπιστοσύνης». Βλ. Βουλή των Ελλήνων Ε' Αναθεωρητική, *Σύνταγμα 1975. Διάταξις κατ' άρθρον επισήμων σχεδίων – τροπολογιών, ψηφισθέντος τελικού κειμένου*, 1976, σελ. 247. Με την τροπολογία αυτή αφενός ο ΠτΔ θα είχε δέσμια αρμοδιότητα να διαλύσει τη Βουλή εάν του το πρότεινε η Κυβέρνηση (γνήσια κυβερνητική διάλυση), αφετέρου η διάλυση της Βουλής καθίστατο αναιτιώδης. Δεν χρειαζόταν η Κυβέρνηση να επικαλεστεί τον οποιονδήποτε λόγο για να προτείνει στον ΠτΔ τη διάλυση της Βουλής, αρκούσε και η εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κυβερνώντος κόμματος ή πρακτικοί λόγοι, όπως ο καθορισμός του χρόνου των εκλογών για να μην συμπίπτει με άλλα σημαντικά γεγονότα (διακοπές εορτών, θέρους, εκλογή ΠτΔ κλπ.), ο τελευταίος δε θα ήταν υποχρεωμένος να τη διαλύσει. Η τότε κυβερνητική πλειοψηφία αρνήθηκε την υπερψήφιση της εν λόγω τροπολογίας και προχώρησε στην τελική ρύθμιση. Πρβλ. Γ. Παπαδημητρίου, *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, 1978, σελ. 12-13, σελ. 46· Κ. Μαυριά, *Ζητήματα Λειτουργίας του Πολιτεύματος*, 1993, σελ. 29-20, υποσημ. 32 (εκεί).

πλειοψηφία απέρριψε την τροπολογία αυτή και ενέμεινε στη διατύπωση του τότε κυβερνητικού σχεδίου αναθεώρησης του Συντάγματος. Στη λογική αυτή ενέμεινε και η ΣΤ' Αναθεωρητική Βουλή η οποία να μεν αναθεώρησε το άρθρο 41 παρ. 2 Σ αλλά προς την κατεύθυνση της απάλειψης της διακριτικής ευχέρειας από την αρμοδιότητα του ΠτΔ η οποία κατέστη δεσμία ύστερα από την πρόταση της Κυβέρνησης, η οποία και θα έχει τύχει της εμπιστοσύνης της Βουλής.

Η γραμματική διατύπωση της διάταξης είναι στενή μιας και δεν αναφέρεται σε κάθε θέμα της γενικής πολιτικής της χώρας, ούτε σε κάθε εθνικό θέμα αλλά σε «εξαιρετικής σημασίας» εθνικό θέμα^{32,33}. Αυτό σημαίνει ότι με βάση τη γραμματική ερμηνεία το επικαλούμενο για τη διάλυση της Βουλής εθνικό θέμα δεν πρέπει να είναι είτε ως προς τη σημασία είτε/και ως προς τη χρονική συγκυρία ούτε τρέχον ούτε συνηθισμένο και πρέπει να απασχολεί ή οι συνέπειές του να εκτείνονται στο σύνολο του Λαού και όχι απλά σε συγκεκριμένο τμήμα του.

Έτσι στην έννοια αυτή εντάσσονται όχι μόνο σημαίνοντα θέματα εξωτερικής πολιτικής όπως το Κυπριακό, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στο σύνολο των επιμέρους θεμάτων που τις αφορούν, η ένταξη, η συμμετοχή ή η αποχώρηση της χώρας μας από σημαντικούς διεθνείς ή υπερεθνικούς οργανισμούς όπως η ΕΕ και το ΝΑΤΟ, οι ζωτικής σημασίας σχέσεις μας με άλλα κράτη, όπως την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ήδη Βόρεια Μακεδονία), οι σχέσεις μας με τους δανειστές μας κατά την περίοδο της οξείας δημοσιονομικής κρίσης κ.ά., αλλά και θέματα εσωτερικής πολιτικής κυρίως μείζονα οικονομικά³⁴, κοινωνικά (π.χ. οι μεταρρυθμίσεις στην παιδεία)³⁵ αλλά και θεσμικά ζητήματα, όπως η επικείμενη αναθεώρηση του Συντάγματος το 1985³⁶.

³² Βλ. Γ. Παπαδημητρίου, *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, ό.π., σελ. 55, ο οποίος παρατηρεί ορθά ότι ο προσδιορισμός «εξαιρετικής σημασίας» για το επικαλούμενο εθνικό θέμα ως λόγο διάλυσης της Βουλής, και ο συνακόλουθος περιορισμός του πεδίου εφαρμογής της διάταξης αυτής αποσκοπεί στην αποφυγή της καταχρηστικής εφαρμογής της από την εκάστοτε Κυβέρνηση. Contra Φ. Σπυρόπουλος, «Άρθρο 41», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα κατ' άρθρο Ερμηνεία*, 2017, αρ. περ. 17, ο οποίος θεωρεί τη σχετική ρήτρα ως αόριστη νομική έννοια, η οποία εξειδικεύεται κατά το δοκούν από την εκάστοτε Κυβέρνηση. Idem, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 8 αρ. περ. 230, θεωρώντας ότι το άρθρο 41 παρ. 2 Σ δεν θέτει όρια στην επιλογή της Κυβέρνησης να επικαλείται εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα. Συναφώς με τον Σπυρόπουλο και οι Κ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 624· Α. Δημητρόπουλος, *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, β' έκδ., 2011, αρ. περ. 710, ο οποίος θεωρεί ότι από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 82 παρ. 1 και 84 παρ. 1 Σ υφίσταται «αμάχητο συνταγματικό τεκμήριο» υπέρ της Κυβέρνησης που έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής ότι ο επικληθείς από εκείνη ως λόγος διάλυσης της Βουλής κατ' άρθρο 41 παρ. 2 Σ αποτελεί «εξαιρετικής σημασίας εθνικό ζήτημα» υπό την έννοια αυτής της διάταξης. Η άποψη αυτή δεν είναι πειστική, διότι καθιστά τη διάλυση της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 Σ στην ουσία αναιτιώδη κατ' αντίθεση προς το γράμμα και την ιστορία της διάταξης. Βλ. Χ. Τσιλιώτη, «Άρθρο 41», ό.π., σελ. 36 επ. αρ. περ. 96 επ. Πρβλ. συναφώς και Σ. Βλαχόπουλο/Ξ. Κοντιάδη, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 2025, σελ. 352-353.

³³ Παρεμφερής είναι ο όρος «κρίσιμα εθνικά θέματα» που χρησιμοποιεί το Σύνταγμα στο άρθρο 44 παρ. 2 υποπαρ. 1 για την προκήρυξη δημοψηφίσματος.

³⁴ «Η αντιμετώπιση της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης της ελληνικής οικονομίας από την οικονομική κρίση του 2008» ήταν ο ένας εκ των λόγων διάλυσης της Βουλής το 2009 από την Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή, ενώ «η εφαρμογή του νέου οικονομικού προγράμματος και η προώθηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας» ήταν το «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα» που επικαλέστηκε η Κυβέρνηση Παπαδήμου για να διαλυθεί η Βουλή τον Απρίλιο του 2012 και να προκηρυχθούν εκλογές στις 6 Μαΐου του ίδιου έτους (οι πρώτες για το έτος αυτό).

³⁵ Ένας εκ των λόγων διάλυσης της Βουλής το 2007.

³⁶ Πρβλ. επίσης, Γ. Παπαδημητρίου, *Η διάλυση της πρώτης μεταδικτατορικής Βουλής*, ό.π., σελ. 51.

Ως τέτοια δεν μπορούν να θεωρηθούν η τακτική κατάρτιση του ετήσιου προϋπολογισμού³⁷, εκτός κι αν η μη έγκαιρη κατάρτισή του λόγω της κανονικής διεξαγωγής των εκλογών την περίοδο της τακτικής ψήφισής του θα προκαλούσε μείζονα δημοσιονομικά ζητήματα στη λειτουργία του Κράτους, πράγμα εξαιρετικά δύσκολο και σπάνιο που επ' ουδενί συνέτρεχε πάντως κατά τη διάλυση της Βουλής το 2007³⁸, λόγοι αποφυγής σύμπτωσης της ημερομηνίας των εκλογών και της προεκλογικής περιόδου με περιόδους διακοπών (Χριστουγέννων, Πάσχα, θέρους κ.ο.κ.) ή αυξημένης εμπορικής και τουριστικής κίνησης³⁹, ούτε η προσέγγιση του χρόνου κανονικής λήξης της θτείας της Βουλής όπως έγινε στην περίπτωση της διάλυσης της Βουλής το 2004 ή η «παρατεταμένη προεκλογική περίοδος»⁴⁰. Σε καμία περίπτωση, επίσης, δεν εμπίπτουν σε αυτή την έννοια κυβερνητικοί τακτικισμοί για τη συγκράτηση επερχόμενης ή επελθούσας φθοράς του κυβερνώντος κόμματος που συνήθως υποκρύπτονται πίσω από το επικαλούμενο «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα», όπως ήταν οι πραγματικοί λόγοι διάλυσης της Βουλής και πρόωρης διεξαγωγής των εκλογών του 1977, 1985, 1996, 2000, 2004, 2007, 2009, και 2019⁴¹. Άλλωστε ουδέποτε ή σχεδόν ουδέποτε τα κατά καιρούς επικληθέντα εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα αποτέλεσαν κυρίαρχα ή καν θέματα στην προεκλογική εκστρατεία των κομμάτων για να θεωρηθεί ότι δικαιολογούσαν την ανανέωση της λαϊκής εντολής.

Παρ' όλα αυτά η ερμηνεία που δόθηκε στην έννοια αυτή και η πρακτική εφαρμογή της υπερέβη κατά πολύ το γράμμα της διάταξης σε σημείο που να μην είναι ανεκτή ερμηνευτικά και δικαιολογικά διασταλτική ερμηνεία τέτοιας μορφής, η οποία δεν συμβιβάζεται όχι μόνο με το γράμμα αλλά ούτε και με τον σκοπό και την ιστορία αυτής της διάταξης⁴². Έτσι η διάταξη αυτή και η σε αυτήν περιεχόμενη διάλυση της Βουλής χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά από όλες σχεδόν τις κοινο-

³⁷ Λόγος που προβλήθηκε μεταξύ άλλων από την τότε Κυβέρνηση για τη διάλυση της Βουλής το 2007.

³⁸ Άλλωστε, το Σύνταγμα προβλέπει ασφαλιστική δικλείδα σε μια τέτοια περίπτωση, την παράταση του χρόνου ψήφισης για τέσσερις μήνες κατά το άρθρο 79 παρ. 5 Σ.

³⁹ Ο λόγος αυτός προβλήθηκε αρχικά από την τότε Κυβέρνηση Γ. Ράλλη για τη διάλυση της Βουλής το 1981, με καταρχήν επίκληση του άρθρου 41 παρ. 2 Σ, ο οποίος όμως υπό την πίεση και της θεωρίας δεν τελεσφόρησε και προκρίθηκε ορθά η διάλυση της Βουλής με τη διαδικασία του τότε άρθρου 38 παρ. 1 Σ στην αρχική και πριν την αναθεώρηση του 1986 μορφή, με την παραίτηση της κοινοβουλευτικής κυβέρνησης Ράλλη και την ανάθεση εκ νέου στον Γ. Ράλλη, αρχηγό του κόμματος της απόλυτης πλειοψηφίας, της εντολής σχηματισμού υπηρεσιακής Κυβέρνησης για τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών. Για την προβληματική της διάλυσης της Βουλής το 1981 βλ. τη βιβλιογραφία που παρατίθεται σε Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Β' Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, 2η έκδ., 1993, σελ. 245.

⁴⁰ Λόγος που προβλήθηκε ως «εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα» για τη διάλυση της Βουλής το 2019.

⁴¹ Μάλιστα το 2004 και το 2019 η Βουλή διαλύθηκε 2-3 μήνες νωρίτερα από την κανονική λήξη της θτείας της, υποτίθεται για να ανανεωθεί η λαϊκή εντολή για την αντιμετώπιση «εξαιρετικής σημασίας εθνικού θέματος», ωσαν αυτό να μην μπορούσε να αντιμετωπιστεί 2-3 μήνες αργότερα.

⁴² Πρβλ. υποσημ. 33. Επίσης, μη πειστική αντίθετα η άποψη του Α. Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 3η έκδ., 2016, αρ. περ. 356, ότι από τη διάλυση της Βουλής το 1977 με πρωτοβουλία της τότε Κυβέρνησης έχει δημιουργηθεί συνθήκη πολιτεύματος βάσει της οποίας η Κυβέρνηση, δηλαδή στην πράξη ο Πρωθυπουργός, μπορεί κάθε στιγμή να προκαλέσει διάλυση της Βουλής με προεδρικό διάταγμα με επίκληση οποιουδήποτε θέματος ως «εξαιρετικής σημασίας εθνικού θέματος», και ανεξαρτήτως εάν η επίκληση αυτή είναι προσχηματική. Η άποψη αυτή παραγνωρίζει αφενός το διαφορετικό καθεστώς του άρθρου 41 παρ. 2 Σ προ και μετά την αναθεώρηση του 1986 και αφετέρου, και κυρίως, ότι δεν μπορεί να δημιουργηθεί συνθήκη του πολιτεύματος, στο μέτρο που κάτι τέτοιο είναι στο πολίτευμά μας δυνατό, η οποία θα είναι αντίθετη στο Σύνταγμα.

βουλευτικές Κυβερνήσεις και όλους σχεδόν τους Πρωθυπουργούς που είχαν στην πραγματικότητα την πρωτοβουλία διάλυσης της Βουλής σε διαβούλευση όχι με θεσμικά όργανα όπως το κατά Σύνταγμα αρμόδιο Υπουργικό Συμβούλιο ή έστω την Κοινοβουλευτική Ομάδα του κυβερνώντος κόμματος αλλά με έναν στενό κύκλο συνεργατών τους στο πλαίσιο του πρωθυπουργοκεντρικού συστήματος που έχει επιβληθεί στη χώρα μας μεταπολιτευτικά ιδιαίτερα μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 1986, με αποτέλεσμα να καταστεί στην πράξη «πρωθυπουργική» διάλυση. Ο τρόπος, μάλιστα, με τον οποίο ασκείται η κυβερνητική διάλυση του άρθρου 41 παρ. 2 Σ διαχρονικά καταδεικνύει ενδεικτικά το «πρωθυπουργοκεντρικό» φαινόμενο⁴³.

Για όλα τα παραπάνω ακούστηκαν και γράφτηκαν κατά καιρούς διάφορα επιχειρήματα που υποτίθεται δικαιολογούν πολιτικά ή/και αίρουν κανονιστικά την ως άνω καταστράτηγηση. Υποστηρίχτηκε ότι μία τέτοια πολιτική συμπεριφορά μπορεί να δικαιολογηθεί από τη συμφωνία των κομμάτων, κυρίως των δύο μεγαλύτερων για τη διάλυση της Βουλής ή για την αποφυγή «παρατεταμένης προεκλογικής περιόδου» ή ότι «εκλογές που πραγματοποιούνται λίγους μήνες πριν την κανονική διεξέργειά τους δεν είναι πρόωρες». Η συμφωνία των κομμάτων, όμως, δεν μπορεί να δικαιολογήσει απόκλιση από την ορθή εφαρμογή του Συντάγματος, εν προκειμένω του άρθρου 41 παρ. 2 Σ, όπως επιχειρήθηκε αρχικά και ευτυχώς δεν ολοκληρώθηκε το 1981⁴⁴ και ουσιαστικά επιβλήθηκε κατά τις πρώτες εκλογές του 2012, διότι τα κόμματα είναι μεν φορέας λαϊκής κυριαρχίας, αλλά οι εξουσίες που πηγάζουν από τον λαό ασκούνται με τον τρόπο που ορίζει το Σύνταγμα (πρβλ. άρθρο 1 παρ. 3 Σ): ούτε πάλι είναι δικαιολογία που μπορεί να βρει συνταγματικό έρεισμα για την καταφυγή στην τέτοιου είδους διάλυση της Βουλής η «παρατεταμένη προεκλογική περίοδος» που ακούγεται συχνά (2000, 2004, 2007, 2009, 2019⁴⁵, 2023) ως επιχείρημα, ωσάν το Σύνταγμα με την τήρηση του κανόνα της τετραετούς θητείας της Βουλής που το άρθρο 53 παρ. 1 Σ ορίζει επιβάλλει στα κόμματα να προετοιμάζονται μήνες ή και ένα χρόνο πριν την κανονική διεξαγωγή των εκλογών ή στην εκάστοτε Κυβέρνηση να προβαίνει για μακρύ χρονικό διάστημα σε προεκλογικού χαρακτήρα παροχές που δεν αντέχει η οικονομία και στη Διοίκηση να παραλύει. Όσον αφορά το επιχείρημα περί «μη πρόωρης λήξης της θητείας της Βουλής» (sic) λίγους μήνες πριν την εκπνοή της θητείας της, εκτός του ότι μία τέτοια άποψη προσκρούει ευθέως στο άρθρο 53 παρ. 1 Σ και δεν μπορεί να συζητηθεί από πλευράς Συνταγματικού Δικαίου σοβαρά, εντάσσεται και στην «λογική της κολοκυθιάς»⁴⁶ υπό την έννοια του ποιο χρονικό διάστημα πριν την κανονική λήξη της θητείας της Βουλής θα θεωρηθεί «εύλογο» ώστε η διάλυσή της να βαφτιστεί «κανονική λήξη της θητείας της».

⁴³ Για τον «πρωθυπουργοκεντρικό» χαρακτήρα του κοινοβουλευτικού συστήματος στη χώρα μας ιδιαίτερα μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 1986 πρβλ. την περιεκτική ανάλυση του Α. Μάνεση, *Η νομικοπολιτική σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986*, ό.π., σελ. 78 επ.· Idem, *Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα*, Τετράδια Συνταγματικού Δικαίου 8/1987, σελ. 48 επ.

⁴⁴ Όπως ορθά υποστηρίχθηκε από τον Α. Μάνεση, *Δίκαιο, Σύνταγμα και Πολιτική*, Δίκαιο και Πολιτική 11/1981, αναδημοσίευση από συνέντευξη του ιδίου στην εφημερίδα *Εγνατία* της 24.08.1981, και υιοθετήθηκε από τον Δ. Τσάτσο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 245.

⁴⁵ Μάλιστα το 2019 αποτέλεσε και επίσημα τον λόγο διάλυσης της Βουλής όπως εξετέθη και ανωτέρω.

⁴⁶ Όπως την περιέγραψε πολύ γλαφυρά ο Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 245, με παραπομπή στη μελέτη του, *Η διάλυση της Βουλής. Το Σύνταγμα και η λογική της κολοκυθιάς*, Αυγή 02.08.1981, όταν το 1981 με ανάλογα επιχειρήματα επιχειρείτο παράκαμψη του άρθρου 53 παρ. 1 Σ με καταστράτηγηση του άρθρου 41 παρ. 2 Σ.

Η εργαλειακή αυτή πρακτική δεν δικαιολογείται κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη ούτε και από την αμφισβητούμενη θεωρία ενός συνταγματικού ρεαλισμού ή της συνταγματικής πρακτικής⁴⁷ ούτε αποτελεί θεμιτή αλλοίωση αλλά καταστρατήγηση του Συντάγματος⁴⁸ υπό την έννοια της τυπικής και προσχηματικής τήρησης μίας διάταξης του Συντάγματος, στην οποία η πρακτική (το πολιτικό σύστημα) έχει δώσει ένα εν πολλοίς διαφορετικό νόημα από το γράμμα, τον σκοπό και την ιστορία της⁴⁹. Ο σκοπός αυτής της καταστρατήγησης είναι ότι η ως άνω πρακτική εφαρμογή της διάταξης έχει εξυπηρετήσει όλους τους μέχρι σήμερα κατά καιρούς Πρωθυπουργούς και αναμένεται να εξυπηρετήσει και όλους τους επόμενους για την ικανοποίηση των πρόσκαιρων και συγκυριακών τους σκοπιμοτήτων, με αποτέλεσμα όλοι να τη χρησιμοποιούν κατά το μάλλον ή ήττον με τον ίδιο «βολικό» τρόπο ανάλογα και την πολιτική συγκυρία και την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων. Το αποτέλεσμα είναι ότι αυτή τη συνεχή και συστηματική καταστρατήγηση έχει αποδεχθεί το σύνολο του πολιτικού συστήματος ως κάτι «φυσιολογικό», έχοντας οδηγήσει σε έναν συνταγματικό μιθριδατισμό.

Βέβαια, υποστηρίζεται ότι η Κυβέρνηση είτε είναι απόλυτης είτε σχετικής πλειοψηφίας μπορεί να προκαλέσει διάλυση της Βουλής και πρόωρες εκλογές παραιτούμενη κατά το άρθρο 38 παρ. 1 Σ, οπότε εφαρμόζεται η διαδικασία του άρθρου 37 παρ. 2-4 Σ με τελικό στόχο τη διάλυση της Βουλής και πρόωρες εκλογές. Η διαφορά είναι ότι στην τελευταία περίπτωση τις εκλογές δεν διεξάγει η παραιτηθείσα Κυβέρνηση αλλά οικουμενική ή υπηρεσιακή όπως συνέβη στις περιπτώσεις παραιτήσεως των Κυβερνήσεων Τζανετάκη (1989) με Πρωθυπουργό τον τότε Πρόεδρο του Αρείου Πάγου Ιωάννη Γρίβα και Τσίπρα (2015) με Πρωθυπουργό την τότε Πρόεδρο του Αρείου Πάγου Βασιλική Θάνου. Κατά συνέπεια η εργαλειακή διαχείριση του άρθρου 41 παρ. 2 Σ αποσκοπεί στη διατήρηση της απελθούσας Κυβέρνησης του «δικαιώματος» να διεξαγάγει τις εκλογές⁵⁰. Το επιχείρημα αυτό ενισχύει μάλλον παρά αναιρεί ή λειαιίνει τον ισχυρισμό περί καταστρατήγησης του Συντάγματος κι ακριβώς για να αποφευχθεί η καταστρατήγηση του Συντάγματος ο πιο καθарός συνταγματικός τρόπος για μία Κυβέρνηση η οποία για τους δικούς της λόγους θέλει να καταφύγει στη λαϊκή ετυμηγορία αναιτιωδώς, όπως έχει δικαίωμα, θα ήταν η παραίτηση κατά το άρθρο 38 παρ. 1 Σ και η διάλυση της Βουλής κατά το άρθρο 37 παρ. 3 εδ. γ' Σ με οικουμενική ή υπηρεσιακή Κυβέρνηση και όχι η διάλυση με προσχηματική επίκληση κρίσιμου εθνικού θέματος.

⁴⁷ Πρβλ. για το επιχείρημα αυτό Γ. Πινακίδη, *Η διάλυση της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 Συντάγματος στο πλαίσιο του σύγχρονου κοινοβουλευτικού πολιτεύματος*, ΤοΣ 2021, σελ. 894 επ. Το επιχείρημα της συνταγματικής πρακτικής βρίσκει ερμηνευτικό έρεισμα όταν η πρακτική εφαρμογή μίας διάταξης βοηθά τον ερμηνευτή και εφαρμοστή του Συντάγματος να καταλήξει μεταξύ περισσότερων ερμηνειών σε αυτή που ακολουθεί η μέχρι πρότινος πρακτική εφαρμογή, όχι όταν η πρακτική εφαρμογή έρχεται σε αντίθεση με το Σύνταγμα, γιατί αντισυνταγματική πρακτική δεν μπορεί να γίνει δεκτή. Πρβλ. συναφώς Κ. Χρυσόγονο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 66-67.

⁴⁸ Για τις έννοιες αυτές πρβλ. ανωτέρω υπό III.

⁴⁹ Πρβλ. ήδη Χ. Τσιλιώτη, *Αναθεώρηση του Συντάγματος*, ΔτΑ 2014, σελ. 925· Idem, «Άρθρο 41», ό.π., σελ. 36 επ., αρ. περ. 96 επ. Για συστηματική καταστρατήγηση του Συντάγματος μιλάει και ο Ξ. Κοντιάδης, *Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα*, ό.π., σελ. 185· όπως και οι Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης, *Εγχειρίδιο*, ό.π., σελ. 352· ενώ έναν τέτοιο κίνδυνο επισείουν και οι Α. Μάνεσης, *Η νομικοπολιτική σημασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986*, ό.π., σελ. 43-44· και Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 241.

⁵⁰ Πρβλ. Κ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 622.

Β. Η ΕΚΔΟΣΗ ΠΡΑΞΕΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 44 ΠΑΡ. 1 Σ (ΕΚΤΑΚΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΕΠΕΙΓΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΑΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ)

Η έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου κατ' άρθρο 44 παρ. 1 Σ αποτελεί κατ' εξαίρεση (έκτακτη) νομοθέτηση των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας (ΠτΔ και Κυβέρνηση – άρθρο 26 παρ. 2 Σ)⁵¹ από τη συνήθη (τακτική) δικαιопαραγωγική διαδικασία και εντάσσεται στο από το Σύνταγμα του 1975 επιτρεπόμενο Δίκαιο της Ανάγκης (πρβλ. και άρθρα 48⁵² και 22 παρ. 4 Σ). Με τις ΠΝΠ τίθενται κανόνες δικαίου, που έχουν την τυπική ισχύ τυπικού νόμου ακόμα και κατά το διάστημα που αυτή ισχύει ως ουσιαστικός και όχι τυπικός νόμος, πριν δηλαδή τη νομοθετική κύρωση.

Η ρύθμιση του άρθρου 44 παρ. 1 Σ εισάγει μία εξαίρεση στον κανόνα του άρθρου 26 παρ. 1 Σ ότι η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας⁵³. Βεβαίως τον τελικό λόγο έχουν η Βουλή (κατ' ουσία) και ο ΠτΔ (τυπικά) ως όργανα της νομοθετικής εξουσίας (άρθρο 26 παρ. 1 Σ) που καλούνται στο τέλος να κυρώσουν με τυπικό νόμο κατά τη συνήθη δικαιопαραγωγική διαδικασία την ΠΝΠ ως έχει *in toto*, χωρίς αλλαγές και τροποποιήσεις, καθιστώντας αυτήν τυπικό νόμο αναδρομικά (*ex tunc*)⁵⁴. Παρ' όλα αυτά μπορεί η ΠΝΠ να μην έρθει στη Βουλή μέσα στις προβλεπόμενες από την ως άνω διάταξη προθεσμίες οπότε χάνει την ισχύ της αλλά εφεξής (*ex nunc*). Αυτό σημαίνει ότι μπορεί μία ΠΝΠ να δημιουργήσει νομικά τετελεσμένα για το διάστημα μεταξύ της έκδοσης της ΠΝΠ από τον ΠτΔ μέχρι την παρέλευση της αποκλειστικής προθεσμίας κατάθεσής της στη Βουλή ή την καταψήφισή της από την τελευταία (θεωρητικά), χωρίς την απόφαση του Κοινοβουλίου, τα οποία δεν ανατρέπονται από ενδεχόμενη μη κύρωσή της, είτε γιατί αυτή δεν εισήχθη ποτέ για ψήφισμα στη Βουλή είτε γιατί (θεωρητικά) καταψηφίστηκε από τη Βουλή⁵⁵.

Λόγω του εξαιρετικού της χαρακτήρα η νομοθέτηση με ΠΝΠ προβλέπεται υπό αυστηρές προϋποθέσεις, όπως είναι οι έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης. Όλες οι παραπάνω προϋποθέσεις πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά και ακριβώς λόγω του εξαιρετικού τους χαρακτήρα πρέπει να ερμηνεύονται στενά⁵⁶. Υπό αυτή την έννοια δεν συμμερίζομαι την άποψη ότι η Κυβέρνηση που ασκεί τη γενική πολιτική της χώρας κατ' άρθρο 82 παρ. 1 Σ μπορεί

⁵¹ Το ότι ΠτΔ και Κυβέρνηση εν προκειμένω ενεργούν ως όργανα της εκτελεστικής εξουσίας πρβλ. Π. Παραρά, *Ο δικαστικός έλεγχος των Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου. Παρατηρήσεις στην ΣΕ 3636/89 Ολ, ΤοΣ 1990*, σελ. 238· Β. Χρήστου, «Άρθρο 44», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα κατ' άρθρο Ερμηνεία*, ό.π., αρ. περ. 4· Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 5, αρ. περ. 81· Χ. Τσιλιώτη, *Μία Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου (ΠΝΠ) μπορεί να έχει αναδρομική ισχύ*, *Syntagma Watch 04.05.2020*, διαθέσιμο στο [link](#)· Ν. Σημαντήρα, «Άρθρο 44», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Γ. Τασόπουλος, *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, ό.π., σελ. 7 αρ. περ. 3.

⁵² Πρβλ. ιδιαίτερα άρθρο 48 παρ. 5 Σ που προβλέπει υπό τις εκεί τεθείσες προϋποθέσεις την έκδοση ΠΝΠ υπό καθεστώς κατάστασης πολιορκίας.

⁵³ Έτσι Φ. Σπυρόπουλος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 5, αρ. περ. 75. Υπό αυτή την έννοια είναι διάφορο το ζήτημα της τυπικής ισχύος της ως τυπικού νόμου στην ιεραρχία των κανόνων δικαίου, ακόμα και πριν τη νομοθετική της κύρωση με τυπικό νόμο.

⁵⁴ Πρβλ. ΣτΕ Ολ 2289/1987 Αρμ. 1987, σελ. 779.

⁵⁵ Πρβλ. Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου*, νέα έκδ., 2021, σελ. 154.

⁵⁶ Πρβλ. Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 5, αρ. περ. 77.

κατ' αμάχητο τεκμήριο να προσδιορίζει κατά το δοκούν το εάν συντρέχουν οι εξαιρετικές περιστάσεις του άρθρου 44 παρ. 1 Σ⁵⁷, κατά τον ίδιο τρόπο που δεν μπορεί να το κάνει *mutatis mutandis* κατά την εξειδίκευση της έννοιας του «εξαιρετικής σημασίας εθνικού θέματος» ως λόγου διάλυσης της Βουλής κατ' άρθρο 41 παρ. 2 Σ⁵⁸. Η άσκηση της γενικής πολιτικής της χώρας βρίσκεται όπως και κάθε άλλη αρμοδιότητα και εξουσία το όριό της στο Σύνταγμα (πρβλ. άρθρο 1 παρ. 3 Σ). Εν προκειμένω το συνταγματικό όριο αυτής της αρμοδιότητας βρίσκεται στη στενή ερμηνεία των περιστάσεων αυτών ως την εξαίρεση στον κανόνα, τοσούτω μάλλον η εξαίρεση αυτή συνιστά μία (κατ' αρχήν *de constitutione lata* θεμιτή) απόκλιση από την αρχή της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας του άρθρου 1 παρ. 1 Σ⁵⁹. Το ότι οι ως άνω έννοιες αποτελούν αόριστες νομικές έννοιες, που είναι καταρχήν αρμοδιότητα της Κυβέρνησης να τις εξειδικεύει αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί η Κυβέρνηση να «βαπτίζει» κατά το δοκούν, αυθαίρετα και όπως τη συμφέρει κάθε περίπτωση ως «έκτακτη περίπτωση» και μάλιστα «εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης». Το αυτό ισχύει και όταν σε μία ΠΝΠ που καταρχήν εκδίδεται υπό τις συνθήκες του άρθρου 44 παρ. 1 Σ, εμφιλοχωρούν ή παρεισφρέουν και διατάξεις που δεν συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά αυτά. Η αντισυνταγματικότητα αφορά μεν τις τελευταίες διατάξεις αλλά η ΠΝΠ ή εκδίδεται *in toto* ή δεν εκδίδεται καθόλου.

Αμφισβητείται εάν ο ΠτΔ έχει διακριτική ευχέρεια⁶⁰ ή δέσμια αρμοδιότητα⁶¹ να εκδώσει και δημοσιεύσει την ΠΝΠ. Ορθότερη θεωρείται η άποψη ότι ναι μεν ως προς τη σκοπιμότητα της έκδοσης έχει δεσμία αρμοδιότητα έκδοσης του κειμένου που του προτείνει το Υπουργικό Συμβούλιο (δεν μπορεί να διαφωνήσει πολιτικά), ενώ ως προς τον έλεγχο συνδρομής των εξαιρετικών περιστάσεων έχει ένα περιθώριο ελέγχου ακραίων ορίων (επί της προφανούς μη συνδρομής) και κατά την αρχή της νομιμότητας δεσμεύεται να μην εκδώσει εάν διαπιστώσει ότι επ' ουδενί συντρέχουν οι εξαιρετικές περιστάσεις που προβλέπει το άρθρο 44 παρ. 1 Σ⁶². Εάν κρίνει, επίσης στο πλαίσιο ενός ελέγχου ακραίων ορίων, όπως και στις περιπτώσεις των νομοσχεδίων (πρβλ. άρθρο 42 παρ. 2 Σ) ή των σχεδίων ΠΔ (πρβλ. άρθρο 43 Σ)⁶³ ότι το περιεχόμενο της ΠΝΠ είναι αντισυνταγματικό, έχει υποχρέωση μη έκδοσης. Σε περίπτωση διατάξεων που προδήλως δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 44 παρ. 1 Σ και έχουν παρεισφρήσει στο κείμενο μίας ΠΝΠ που πληροί τις

⁵⁷ Έτσι εν τέλει *ibidem*, § 5, αρ. περ. 76. Πρβλ. και υποσημ. 63.

⁵⁸ Πρβλ. ανωτέρω υπό 3.Α.

⁵⁹ Το ότι η λογοδοσία της Κυβέρνησης στη Βουλή εντάσσεται στον σκληρό πυρήνα της κοινοβουλευτικής αρχής που στη χώρα μας εξαιρείται κάθε μελλοντικής αναθεώρησης κατά το άρθρο 110 παρ. 1 Σ πρβλ. *R (on the application of Miller) (Appellant) v The Prime Minister (Respondent) Cherry and others (Respondents) v Advocate General for Scotland (Appellant) (Scotland)* [2019] UKSC 41 par. 41 (Cherry/Miller No 2).

⁶⁰ Έτσι Ε. Σπηλιωτόπουλος/Β. Κονδύλης, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, Τόμος 1, 16η έκδ., 2023, αρ. περ. 44, υποσημ. 59 (εκεί).

⁶¹ Έτσι Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης, *Εγχειρίδιο*, ό.π., σελ. 128, υποσημ. 141 (εκεί).

⁶² Πρβλ. και Φ. Σπυρόπουλο, *Συνταγματικό Δίκαιο*, ό.π., § 5, αρ. περ. 76, που ναι μεν θεωρεί ότι ο ΠτΔ μπορεί να ελέγξει τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 44 παρ. 1 Σ, σε περίπτωση όμως διαφωνίας με την Κυβέρνηση πρέπει να υποχωρήσει υπέρ της άποψης της Κυβέρνησης.

⁶³ Όσον αφορά τον έλεγχο επί των κανονιστικών διαταγμάτων του άρθρου 43 Σ είναι πάγια πρακτική (εάν έχει σχηματιστεί συνταγματικό έθιμο δεν θα συζητηθεί εδώ) του ΠτΔ να ακολουθεί το Πρακτικό Επεξεργασίας του ΣτΕ κατ' άρθρο 95 παρ. 1 περ. δ' Σ. Πρβλ. και ανωτέρω υπό III.

εν λόγω προϋποθέσεις, ο ΠτΔ θα πρέπει να επισημάνει τούτο στην Κυβέρνηση ούτως ώστε να αποσύρει τις αντισυνταγματικές διατάξεις, σε αντίθετη περίπτωση να μην εκδώσει την ΠΝΠ στο σύνολό της.

Στο πλαίσιο αυτό γεννάται το ερώτημα εάν η χρήση της, κατ' απόκλιση από τη συνήθη νομοπαραγωγική διαδικασία, αρμοδιότητας της Κυβέρνησης και κατά συνέπεια σύμφωνα με τα ανωτέρω και του ΠτΔ από τη στενή ερμηνεία χωρίς να συντρέχουν οι ως άνω εξαιρετικές συνθήκες μπορεί να θεωρηθεί καταστρατήγηση ή παραβίαση του Συντάγματος, αν και η διαφορά σύμφωνα με όσα ελέχθησαν ανωτέρω είναι περισσότερο ποσοτική παρά ποιοτική, ιδιαίτερα εάν δεχθούμε ότι και η καταστρατήγηση του Συντάγματος όταν παραβιάζει τον σκοπό του καταλήγει σε παραβίασή του. Η προσχηματική επίκληση μίας περίπτωσης ως «έκτακτη περίπτωση εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης» συνιστά καταστρατήγηση, καθόσον η Κυβέρνηση επικαλείται κάτι που η ίδια παρουσιάζει ή φαίνεται ως τέτοιο αλλά δεν είναι. Η παντελής έλλειψη μίας τέτοιας περίπτωσης και η αυθαίρετη «βάπτιση» μίας περίπτωσης ως «έκτακτης περίπτωσης εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης» συνιστά παραβίαση και μάλιστα πρόδηλη του Συντάγματος.

Πάντως, η ενίοτε αυθαιρεσία της εκάστοτε Κυβέρνησης με τις «ευλογίες» του εκάστοτε ΠτΔ ενισχύεται από το ότι το ΣτΕ έχει κρίνει σε πάγια νομολογία του ότι εκφεύγει του κατ' άρθρον 93 παρ. 4 Σ δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων η τήρηση των προϋποθέσεων του άρθρου 44 παρ. 1 Σ καθότι πρόκειται για συνθήκες που ανάγονται «στη σφαίρα πολιτικής ευθύνης των οργάνων της νομοθετικής εξουσίας»⁶⁴.

Σε ό,τι αφορά την πολιτική πρακτική περιπτώσεις καταστρατήγησης ή ακόμα και παραβίασης του άρθρου 44 παρ. 1 Σ όσον αφορά τις προϋποθέσεις εξαιρετικής νομοθέτησης που προβλέπει το άρθρο αυτό είχαμε την περίοδο μεταξύ Δεκεμβρίου 1975 και Αυγούστου 1980⁶⁵ και ιδιαίτερα κατά τη λεγόμενη «μνημονιακή» περίοδο 2010-2016, όπου εκδίδονταν μαζικά ΠΝΠ, πολλές από τις οποίες δεν πληρούσαν μάλιστα καν τις ως άνω προϋποθέσεις. Την ίδια πάντα περίοδο υπήρξαν 4 κοινοβουλευτικές Κυβερνήσεις που αποτελούντο από όλα τα κυβερνητικά κόμματα της Μεταπολίτευσης (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ και ΣΥΡΙΖΑ) με τη συμμετοχή σε αυτές και κάποιων μικρότερων κομμάτων (ΛΑΟΣ, ΔΗΜΑΡ, ΑΝΕΛ). Το αξιοπερίεργο είναι ότι τα εκάστοτε κόμματα της Αντιπολίτευσης κατηγορούσαν την Κυβέρνηση της ίδιας περιόδου για καταστρατήγηση⁶⁶ ή ακόμα και παραβίαση του άρθρου 44 παρ. 1 Σ για να κάνουν τα ίδια όταν αυτά έρχονταν στην Κυβέρνηση.

Αντίθετα, την περίοδο της πανδημίας Covid-19 έγινε, αν και συχνή, λελογισμένη και συνετή και πάντοτε σε συμφωνία με τους όρους και τις προϋποθέσεις του άρθρου 44 παρ. 1 Σ χρήση της έκτακτης νομοθέτησης με ΠΝΠ λόγω του εντελώς επείγοντα και απρόβλεπτου χαρακτήρα της πανδημίας και των συνεπειών της⁶⁷.

⁶⁴ Πρβλ. ΣτΕ Ολ 2289/1987 Αρμ. 1987, σελ. 779· ΣτΕ Ολ 1250/2003 Διδικ 2004, σελ. 103· ΣτΕ Ολ 2567/2015· ΣτΕ 2291/2015. Πρβλ. επίσης και από τη νομολογία του ΑΠ, ΑΠ 1101/1987 ΝοΒ 1988, σελ. 1590.

⁶⁵ Πρβλ. Π. Παραρά, *Αι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου του προέδρου της δημοκρατίας*, 1981, σελ. 385 επ., 391 επ., ο οποίος θεωρεί ότι για 9 από τις συνολικά 35 εκδοθείσες ΠΝΠ της περιόδου εκείνης δεν συνέτρεχαν οι εξαιρετικές προϋποθέσεις εκδόσεώς τους.

⁶⁶ Πρβλ. Σ. Βλαχόπουλο/Ξ. Κοντιάδη, *Εγχειρίδιο*, ό.π., σελ. 129.

⁶⁷ Πρβλ. Ε. Βενιζέλο, *Μαθήματα*, ό.π., σελ. 155.

Γ. Η FAST TRACK ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 86 ΠΑΡ. 3 Σ⁶⁸

Αφήνω τελευταία την περίπτωση της διεξαγωγής προκαταρκτικής εξέτασης σύμφωνα με το άρθρο 86 παρ. 3 Σ και τα άρθρα 153 επ. ΚτΒ κατά πρώην Υπουργού και Υφυπουργού με σύντομη και χωρίς ουσιαστική έρευνα (fast track) καθότι ήταν και η πιο πρόσφατη από τις περιπτώσεις παραβίασης ή καταστρατήγησης του Συντάγματος, οι οποίες θίγονται στο παρόν άρθρο.

Με την από 18.03.2025 αίτησή του προς την Ειδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή διενέργειας προκαταρκτικής εξέτασης (στο εξής «η Επιτροπή») του άρθρου 86 παρ. 3 Σ και των άρθρων 153 επ. ΚτΒ, ο πρώην Υφυπουργός και εγκαλούμενος για την τέλεση του αδικήματος της παράβασης καθήκοντος του άρθρου 259 ΠΚ για την υπόθεση του λεγόμενου «μπαζώματος» του τόπου του σιδηροδρομικού δυστυχήματος των Τεμπών Χρήστος Τριαντόπουλος ζήτησε από την Επιτροπή να παραπεμφθεί στο Δικαστικό Συμβούλιο του άρθρου 86 παρ. 4 υποπαρ. 2 Σ χωρίς αυτή να συνεδριάσει και να ασκήσει τα καθήκοντά της, της προκαταρκτικής εξέτασης, όπως το Σύνταγμα και ο ΚτΒ επιβάλλουν⁶⁹. Η νομική βάση αυτού του αιτήματος στηρίχθηκε εν πολλοίς σε άρθρο του Καθηγητή Ν. Αλιβιζάτου⁷⁰. Τίθεται το ερώτημα εάν το αίτημα του κ. Τριαντόπουλου είναι σύμφωνο με το Σύνταγμα και τον Κανονισμό της Βουλής (ΚτΒ).

Το άρθρο 86 Σ καθιερώνει κατ' απόκλιση προς την αρχή της διάκρισης των εξουσιών (άρθρο 26 Σ), το άρθρο 96 παρ. 1 Σ περί απονομής της ποινικής δικαιοσύνης από τα τακτικά ποινικά δικαστήρια και τη γενική αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 Σ) μία ειδική ποινική διαδικασία για τα μέλη της Κυβέρνησης και τους Υφυπουργούς και μόνο για ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους διαφορετική από την κοινή ποινική διαδικασία του ΚΠΔ. Τις διατάξεις αυτές όσον αφορά την προκαταρκτική εξέταση και την άσκηση ποινικής δίωξης από τη Βουλή (άρθρο 86 παρ. 1-3 Σ) εξειδικεύει ο ΚτΒ στις διατάξεις του των άρθρων 153-159.

Από τον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 86 παρ. 1-3 Σ και 156 παρ. 3-5 ΚτΒ παραπάνω συνάγεται ότι η Βουλή όσον αφορά τη διενέργεια της προκαταρκτικής εξέτασης και της άσκησης ποινικής δίωξης, αρμοδιότητες δικαιοδοτικής κρίσης, αποτελεί αποκλειστικά τον «φυσικό δικαστή» κατ' άρθρο 8 Σ και 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ⁷¹, κατ' αντίθεση με ό,τι υποστηρίζεται αβάσιμα ότι μόνο το Δικαστικό Συμβούλιο και το Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 86 παρ. 4 Σ είναι ο «φυσικός δικαστής» των μελών της Κυβέρνησης. Η αρμοδιότητά της είναι όχι μόνο αποκλειστική αλλά και υποχρεωτική εκπορευόμενη από κανόνες δημοσίας τάξεως και αναγκαστικού δικαίου, που δεν μπορούν να

⁶⁸ Τις παρακάτω απόψεις εκθέτω και στο Χ. Τσιλιώτης, *Η fast track διαδικασία άσκησης ποινικής δίωξης κατά πρώην Υφυπουργού χωρίς την ουσιαστική συνεδρίαση της ειδικής Επιτροπής των άρθρων 86 παρ. 3 Σ και 157 ΚτΒ ως νέα απόπειρα εργαλειοποίησης του Συντάγματος*, Syntagma Watch 19.03.2025, διαθέσιμο στο [link](#). Πρβλ. επίσης Θ. Ξηρό, *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης και των υφυπουργών. Η προκαταρκτική εξέταση, η κατ' εξαίρεση εμπλοκή της δικαιοσύνης, η εξάλειψη του αξιόποινου και η επικείμενη αναθεώρηση του Συντάγματος*, constitutionalism.gr 05.04.2025, διαθέσιμο στο [link](#), με περαιτέρω παραπομπές στη θεωρία.

⁶⁹ Βλ. Τριαντόπουλο σε Προανακριτική: Ζητώ να κριθώ απευθείας από τη Δικαιοσύνη – «Όλα στο φως» από τους φυσικούς δικαστές, iefimerida.gr 18.03.2025, διαθέσιμο στο [link](#).

⁷⁰ Βλ. Ν. Αλιβιζάτο, *Τέμπη: Υπάρχει λύση για να εκτονωθεί η ένταση*, ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 09.02.2025, διαθέσιμο στο [link](#).

⁷¹ Το επιχειρήμα αυτό καταρρίπτει τον ισχυρισμό του κ. Τριαντόπουλου και όσων έσπευσαν να το υποστηρίξουν ότι «θέλει να δικαστεί από τον φυσικό του δικαστή».

παρακαμφθούν από τη θέληση του ενδιαφερομένου, εν προκειμένω του εγκαλούμενου πρώην Υφυπουργού. Όπως δεν μπορεί να παρακαμφθεί η διαδικασία προκαταρκτικής εξέτασης ή κύριας ανάκρισης από τον ύποπτο τελέσεως ποινικών αδικημάτων ή τον κατηγορούμενο κατά τον ΚΠΔ (άρθρο 244 ΚΠΔ, άρθρα 246 επ. ΚΠΔ αντίστοιχα), ανάλογα και θα έλεγα τοσοῦτω μάλλον αυτό δεν μπορεί να γίνει στο πλαίσιο του άρθρου 86 Σ, το οποίο αποτελεί κανόνα ανώτερης τυπικής ισχύος και του άρθρου 156 παρ. 4 ΚτΒ που παραπέμπει ρητά στις διατάξεις του ΚΠΔ και τις αρμοδιότητες του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών όταν διενεργεί προκαταρκτική εξέταση. Το επιχείρημα αυτό ενισχύεται και από τη ρητή πρόβλεψη της παρ. 5 του άρθρου 156 ΚτΒ που ορίζει ότι όχι μόνο πρέπει να εκδοθεί πόρισμα από την Επιτροπή αλλά και αυτό πρέπει να είναι αιτιολογημένο και να περιέχει τα πραγματικά περιστατικά και τα αποδεικτικά μέσα που παραπέμπουν σε αυτά, δηλαδή κάθε άλλο παρά fast track διαδικασία όπως προτείνει ο κ. Τριαντόπουλος. Εάν το Σύνταγμα ήθελε να δώσει μία τέτοια δυνατότητα στον εγκαλούμενο Υφυπουργό θα το είχε προβλέψει ρητά όπως κάνει σε ανάλογη περίπτωση στην παρ. 5 του άρθρου 86. Τα παραπάνω ισχύουν ακόμα κι αν η Επιτροπή και η Ολομέλεια της Βουλής ομόφωνα δεχθούν την πρόταση Τριαντόπουλου⁷² καθότι η ομοφωνία ή έστω η μεγάλη πλειοψηφία με τη συναίνεση των μεγαλύτερων κομμάτων δεν νομιμοποιεί την όποια παραβίαση του Συντάγματος⁷³.

Επίσης, αδιάφορο είναι για την ερμηνεία και εφαρμογή των σχετικών κανόνων δικαίου το de constitutione ferenda προβληματικό τους και η ανάγκη αναθεώρησής τους. Κάθε νομική διάταξη, τοσοῦτω μάλλον του Συντάγματος, που κρίνεται προβληματική και κατά γενική ομολογία επιβάλλεται η αναθεώρησή τους, οφείλει να εφαρμόζεται ως θετικό δίκαιο μέχρι την κατάργηση ή την τροποποίησή της. Πεδίον δόξης λαμπρόν για την παρούσα Βουλή να προτείνει την αναθεώρηση του άρθρου 86 Σ προς την κατεύθυνση της απεμπλοκής της Βουλής από τη διαδικασία προκαταρκτικής εξέτασης και άσκησης ποινικής δίωξης κατά Υπουργών αλλά μέχρι να γίνει αυτό η «κακή» διάταξη πρέπει να εφαρμόζεται, κατά την αρχαία λατινική ρήση mala lex sed lex⁷⁴.

Εν ολίγοις το «μοντέλο Τριαντόπουλου» για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης και άσκησης ποινικής δίωξης κατά Υπουργού ή Υφυπουργού για αδικήματα φερόμενα ως τελεσθέντα κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, το οποίο επαναλήφθηκε και στην περίπτωση του πρώην Υπουργού Κώστα Καραμανλή, αποτελεί μία ακόμη εργαλειοποίηση του Συντάγματος για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων που συνιστά κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη όχι απλά καταστρατήγηση αλλά παραβίαση των άρθρων 86 Σ και 157 ΚτΒ.

VI. ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν κατά το μάλλον ή ήττον ότι οι συστηματικές καταστρατηγήσεις του Συντάγματος που τελικά καταλήγουν σε παραβιάσεις του ή ακόμα και οι άμεσες παραβιάσεις, αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων κυρίως των εκάστοτε κυβερνήσεων, που ενίοτε σχετίζονται με τη συγκυρία, όπως η τελευταία περίπτωση της προκαταρκτικής εξέτασης

⁷² Πρβλ. ωστόσο Ν. Αλιβιζάτο, *Τέμνη*, ό.π.

⁷³ Πρβλ. Α. Μάνεση, *Δίκαιο Σύνταγμα και Πολιτική*, ό.π., σελ. 43 επ.

⁷⁴ Πρβλ. συναφώς και Κ. Χρυσόγονο, *Mala lex sed lex*, ΕΔΔΔ 2013, σελ. 18 επ.

κατά το άρθρο 86 παρ. 3 Σ ή της μη διενέργειας αναπληρωματικών εκλογών κατά το άρθρο 53 παρ. 2 Σ, άλλοτε όμως και συνθηθέστερα καθίστανται κανόνας, όπως η περίπτωση της διάλυσης της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 Σ, ή επαναλαμβανόμενες όπως στην περίπτωση της αναγκαστικής διάλυσης του Βουλής κατά το παλαιό άρθρο 32 παρ. 4 Σ, η καταστρατήγηση έως παραβίαση του οποίου εξυπηρετούσε αυτή τη φορά όχι την εκάστοτε Κυβέρνηση αλλά την Αξιωματική Αντιπολίτευση που αδημονούσε να γίνει Κυβέρνηση. Οι εν λόγω περιπτώσεις στην καλύτερη περίπτωση μπορούν να θεωρηθούν ότι εντάσσονται στο πλαίσιο εξυπηρέτησης και διευκόλυνσης της Κυβέρνησης και της κυβερνητικής πλειοψηφίας της Βουλής, όπως αυτές της διάλυσης της Βουλής κατά το άρθρο 41 παρ. 2 Σ και της έκδοσης ΠΝΠ κατά το άρθρο 44 παρ. 1 Σ, άλλες πάλι δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ούτε υπό αυτό το πρίσμα, όπως κυρίως οι περιπτώσεις των άρθρων 86 Σ και 53 παρ. 2 Σ στην περίπτωση της μη διεξαγωγής αναπληρωματικών εκλογών.

Παρά τις εν λόγω περιπτώσεις και άλλες που ο χώρος δεν επιτρέπει να παρουσιάσουμε, το Σύνταγμα του 1975 άντεξε και δεν οδήγησε σε ακραίες καταστάσεις του παρελθόντος ούτε σε κατάλυση ή αντικατάστασή του, όπως ακούστηκαν φωνές κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης, κυρίως κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 2010⁷⁵. Λαός και πολιτικό σύστημα, παρά την κατά καιρούς ανωριμότητα που επιδεικνύουν σε σχέση και με τον μέσο όρο της ΕΕ, είναι κατά πολύ ωριμότεροι σε σύγκριση με το ελληνικό παρελθόν, ούτως ώστε καταστάσεις του παρελθόντος να έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτή. Σε αυτό, βέβαια, συνέβαλε τα μάλα η ένταξη και συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Από εμάς εξαρτάται εάν θα δούμε το μπουκάλι μισογεμάτο ή μισοάδειο. Προτιμώ το πρώτο. □

⁷⁵ Πρβλ. για τη σχετική συζήτηση σε Χ. Τσιλιώτη, *Αναθεώρηση του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 899 επ.